

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

Rodinné rituály

Helena da Costa, Dis.

Katedra Pastorační a sociální práce
Vedoucí práce PhDr. Soňa Tříšková
Studijní program Sociální práce
Studijní obor Pastorační a sociální práce

Praha 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem Rodinné rituály napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne 26. 3. 2014

Helena da Costa, Dis.

Bibliografická citace

Rodinné rituály [rukopis] : bakalářská práce / Helena da Costa, Dis.; vedoucí práce: PhDr. Soňa Třísková. -- Praha, 2014. -- 56 s.

Anotace

Bakalářská práce Rodinné rituály pojednává o rituálech obecně. Dále pojednává o rituálech, které provází lidský život a jsou součástí života každé rodiny a tím součástí života každého člověka. Rituály, které provází narození dítěte, dětství, dospívání, vstup do manželství a závěr lidského života. Také se věnuje rodinným rituálům ve formě oslav, jako jsou narozeniny, Velikonoce nebo Vánoce.

Klíčová slova

rituál, rodinný rituál, narození dítěte, dospívání, konec života, pohřeb, svatba, oslavy, svátky, rodinné rituály v Bibli

Summary

The bachelor work named Family rituals deals with the rituals in general. It also deals with rituals that accompany human life and are part of the life of each family and the life of every human being. It is about rituals that accompany the birth of a child, childhood, adolescence, entry into marriage and the end of human life. It also focuses on family rituals in the form of celebrations such as birthdays, Easter or Christmas.

Keywords

ritual, family rituals, birth of a child, adolescence, end of the life, funeral, wedding, celebrations, feasts, family rituals in Bible

Poděkování

Chci poděkovat vedoucí práce PhDr. Soně Třískové za vedení a přínosné poznámky, studijní referentce Blance Machové, Dis. za ochotu, vstřícnost, pomoc a cenné rady. Také chci poděkovat mé rodině a přátelům za trpělivost a povzbuzování k dokončení práce.

Chci poděkovat Bohu za příležitosti, které mi dává.

Obsah

Úvod	7
1. Pojem rituál.....	8
2. Rituály nás provází životem	15
2.1. Narození dítěte	29
2.2. Rituály v životě dětí	33
2.2.1. Rituály v životě dětí z hlediska věku	34
2.2.2. Rituály v životě dětí a jejich význam	36
2.2.3. Příklady rituálů v životě dětí.....	37
2.2. Dospívání	40
2.3. Manželství	43
2.4. Konec života.....	45
3.1. Narozeniny	47
3.2. Vánoce, velikonoce, postní doba.....	48
4. Rituály v Bibli	49
4.1. Narození dítěte	50
4.2. Obřízka	50
4.3. Prvorozenství.....	51
4.4. Manželství	52
4.5. Poslední věci člověka	53
Závěr	54
Seznam literatury	56

Úvod

V mé bakalářské práci chci psát o rituálech, které ovlivňují rodinný život v jednotlivých fázích lidského života. To znamená, že se budu věnovat především rodinným rituálům. Nejdříve bych se chtěla věnovat vymezení pojmu rituálu. Co znamená slovo rituál obecně, co k pojmu rituálu uvádí obory, jako jsou psychologie, sociologie, antropologie anebo sociální psychologie a různí autoři z jiných oborů. Chci zjistit, jak rituál vzniká, jakou měl a má funkci v životě člověka, jaké má podoby, kde se v našem životě vyskytuje. Protože lidský život provází rituály od narození do smrti, chtěla bych zpracovat téma rituálů ve vybraných obdobích lidského života, kterými prochází většina členů rodiny. Budu psát o rituálech, které provází následující období nebo události: narození dítěte, dětství, dospívání, manželství a odchod člověka z tohoto světa. Podle výše uvedených období jsem pro přehlednost nazvala i jednotlivé kapitoly své práce. Protože rituály jsou součástí všech rodinných oslav, chci také popsat oslavy a svátky, které se dotýkají rodinného života a jak jsou rituály jejich součástí. Při popisu rituálů během oslav a svátků v jednotlivých obdobích života člověka jsem si dovolila udělat malý exkurs do minulosti pro srovnání s tím, co se dochovalo z rituálů do dnešní doby a co už pominulo. Když hovořím o rituálech, nesmím zapomenout na oslavy, které se rodiny společně zúčastňují. Zejména bych chtěla zmínit oslavy, které se týkají našich zemí, tj. Vánoce a Velikonoce. Sem samozřejmě patří také oslavy narozenin, svátků, promocií a dalších významných událostí. V mé práci se budu detailněji věnovat z výše uvedených oslav narozeninám. Protože mě zajímá judaismus a křesťanství a poměrně často čtu Bibli, dovolila jsem si v jedné z posledních kapitol popsat některé rodinné rituály, které se v Bibli vyskytují. Dalším důvodem je také to, že Bible píše mnoho o rodině a jak by měla fungovat, včetně rodinných rituálů. Budu se věnovat jen některým vybraným, které se dotýkají rodinného života v jednotlivých obdobích lidského života tak, jak jsem se jim věnovala už v předešlých kapitolách. Takže jsem i v Bibli hledala rituály, které se vztahují k narození dítěte, ke vstupu do manželství a k rituálům spojeným s odchodem člověka z tohoto světa.

1. Pojem rituál

Nejprve se budu věnovat vymezení pojmu rituálu, tak jak jej vysvětlují různí autoři. Kunze a Salamander v knize *Malé děti potřebují rituály*¹ uvádí k vysvětlení pojmu rituál následující:

„Pojem rituál je odvozen od latinského slova *ritus*, který označuje zvyklost projevující se v řeči, gestech, jednání, případně počínání podléhající určitým pravidlům a realizované v určitém sledu.“²

Například Kaufmannová-Gertrudová ve své knize *Děti potřebují rituály*³ vysvětluje pojem rituál takto:

„Rituálem zpravidla míníme slavnostní náboženské nebo světské ceremonie, které probíhají podle přesně stanoveného schématu. Například mše, korunovace, prezidentská přísaha, atd. Všem rituálům je společné to, že probíhají podle určitých pravidel, která zůstávají pod určité období neměnná. Proměnou společnosti mohou ztrácet smysl, a pokud nejsou naplněny novým obsahem, mohou postupně zaniknout. Dříve rituály řídily lidský život. Proto se s nimi setkáváme v místech krize, v bodech nějakého zvratu. Taková doba nastává vždy, když se musíme přizpůsobit něčemu novému. Rituály ve všech kulturách plní stejnou funkci. Každá krize nahání člověku strach, proto používá rituály, aby se strach zmírnil. To je hodně patrné například na starých rituálech uctívání slunce, země, vody, kdy se lidé obávali neúrody a špatného počasí. Rituály můžeme vědomě použít v situacích, které nám způsobují potíže a nahánějí strach.“⁴

Oproti výše uvedeným autorům Hartlovi ve *Velkém psychologickém slovníku*⁵ pojem rituál více rozvádí a popisují a uvádí také různé příklady rituálů.

„Rituál je tradicí stanovené opakování bohoslužebných nebo magických úkonů, v sociologii ustálený model individuálního či skupinového způsobu chování, který je založen na pravidlech přijatých v rámci dané sociální skupiny nebo komunity, u zvířat je rituál vrozené chování, které musí proběhnout v přesném sledu, jako rituály

¹ Kunze, Salamander, *Malé děti potřebují rituály*

² Kunze, Salamander, *Malé děti potřebují rituály*

³ Kaufmannová-Huberová, *Děti potřebují rituály*

⁴ Kaufmannová-Huberová, *Děti potřebují rituály*, 9-10

⁵ Hartlovi, *Velký psychologický slovník*

namlouvací, u obsedantní neurózy sled nutkavých úkonů, které musí být provedeny, aby jedinec odstranil napětí, rituály postiženému znesnadňují praktickou činnost, jindy bez nich není schopen např. usnout či odejít z domova. Rituálem druhé poloviny 20. století se stalo sledování televize, které sdružuje lidi společným zážitkem, jako to dříve činily svátky, poutě, a karnevaly. Splňuje i podmínky mobilního soukromí, tj. pocitu účasti prožívaného buď o samotě, nebo jako člen různých rodinných a sousedských seskupení doma či v restauraci, nebo masového sledování velkoplošných obrazovek na náměstích; naplňuje představu globální vesnice, protože se sleduje událost v reálném čase na různých místech zeměkoule, sociální rozměr pak plní diskuse při opakování zákroků a gólů i debaty o zápasech druhý den na pracovištích a jinde.“⁶

Pokud se zde věnuji vysvětlení pojmu rituál, chtěla bych také zmínit pojem ritualizace. Hartlovi⁷ vysvětlují ritualizaci následovně:

„Ritualizace jsou podle anglického evolučního biologa J. S. Huxleye (1923) modifikované vzorce chování, které slouží ke komunikaci. Jsou to také projevy chování, jež postupně ztratily svou funkci a staly se symboly, např. hrozba upřeným pohledem, přátelské pozdravení mávnutím ruky či nadzvednutím klobouku, salva z děl jako ritualizovaná agrese. Ritualizací života nazýváme strukturalizaci života prostřednictvím rituálů, které stejně jako opakující se pracovní rytmus dodávají lidem, skupinám a dokonce národům určitý řád, jenž usnadňuje orientaci ve vztazích a v čase; jev je součástí mentálního mapování.“⁸

Náš společenský život obsahuje různé rituály, ve kterých je možné pozorovat jaké chování je danou společností nebo skupinou společnosti ke které jedinec náleží schvalované a tolerované. Rituály jsou jiné například u bohaté nebo chudé vrstvy lidí apod. Rituály tak určují pravidla při návštěvách, konverzaci, oblékání, chování na oslavách nebo jiných společenských událostech, stanovují předávání darů i jejich obsah apod. Člověk pak není úplně sám sebou, ale chová se podle předepsaných rituálů.

⁶ Hartlovi, Velký psychologický slovník

⁷ Hartlovi, Velký psychologický slovník

⁸ Hartlovi, Velký psychologický slovník, 503

Každodenní styk s okolím po lidech často vyžaduje, aby se prezentovali nějakým očekávaným způsobem, který jim nemusí být zcela vlastní. Takže místo vlastního spontánního chování používají zavedené normy chování, podrobují se očekávání druhých, normám společnosti, zavedeným konvencím a požadavkům na mravné a slušné chování. Takové chování je v každé společnosti většinou nepsanou normou a bez něj by jedinec ve společnosti prakticky neobstál nebo by se vůči společnosti nějak odlišoval nebo vymezoval. To může být patrné například u některých dětí, kterým se nedostalo dostatečné výchovy nebo u příznivců různých spolků a skupin, třeba náboženských nebo příslušníků vyznavačů nějakého hudebního směru, ale i například u nového člena kolektivu na pracovišti, kde panují určité normy chování. I při běžných návštěvách známých očekáváme od hostitele, že nás uvítá, nabídne pohoštění nebo alespoň kávu nebo čaj apod. Složitější společenské rituály panují například při státních návštěvách nebo při pohřbu nebo svatbě.⁹

Nakonečný v Encyklopedii obecné psychologie¹⁰ popisuje, jak společnost pomocí rituálů ovlivňuje chování jedince ve společnosti:

„Společnost prezentuje každému jedinci určité standardy jako základní pojetí života a světa, pojetí jejich podstaty, ale i pojetí pravdy, dobra, krásy, spravedlnosti atd. Různé standardy nemají jen různé kultury, ale i subkultury různých společenských vrstev, v nichž je obsaženo určité pojetí přípustného a nepřípustného, žádoucího atd.“¹¹

Autor dále hovoří o rituálech společenského života. Od dětství se člověk orientuje postupně v rituálech společenského života. Ty jsou vyjádřeny formou příkazů a zákazů a člověk je postupně přijímá za své a chová se tak, jak od něj daná společnost očekává. Takové chování je výhodné, protože život ve společnosti ulehčuje. Problém nastává tehdy, když se má člověk přizpůsobit

⁹ Nakonečný, Základy psychologie, 215

¹⁰ Nakonečný, Encyklopedie obecné psychologie

¹¹ Nakonečný, Základy psychologie, 154

rozdílným rituálům, např. v rodině a v partě svých vrstevníků. Rituály společenského života určují, jak by se měl jedinec ve společnosti chovat, cítit a myslet. Tím chování jedince ve společnosti ztrácí svou individualitu.¹²

Rituály a rituálním charakterem jednání člověka se zabývá také sociologie.

Keller¹³ uvádí, že například Durkheimova sociologie se zabývá popisem posilování solidarity jako emotivního pouta během kolektivních obřadů.

„V průběhu svých náboženských, politických, sociálních ceremonií posilují lidé bezděky pocit vzájemnosti. Rituály stmelují celé skupiny, vytvářejí pro všechny členy skupiny společné duševní rozpoložení, tím uvádějí vědomí do kolektivního stavu, kdy tytéž obsahy a pocity mohou být sdíleny se všemi zúčastněnými. Rituálního charakteru mohou nabývat nejrůznější činnosti, což umožňuje rituály typologizovat:

- a) oslavné rituály vyjadřující ceremoniální formou úspěch v určitém jednání (vítězné tance, promoce, oslavy narozenin aj.)
- b) rituály nebezpečí stmelují skupinu v kritických situacích (dešťové tance, velká část politických manifestací aj.)
- c) rituály přechodu mají zajistit plynulost a stabilitu pro čas změny (křtiny, svatby, pohřby aj.)
- d) rituály trestání mají stmelit spravedlivé a posílit platné normy (soudy, pomsta, proklínání aj.)
- e) rituály úcty mohou být jednostranné (vůči nadřazeným či vůči symbolům celku) i vzájemné (zdvořilé jednání).¹⁴

Každý všední den obsahuje nějaké rituály. Kromě rituálů na zahájení dne jakým je například pití kávy nebo oblíbený hrnek u snídani mezi rituály všedního dne patří také rituály, kterými lidé posilují svůj význam ve společnosti, v práci, ve škole apod.

¹² Nakonečný, Encyklopedie obecné psychologie, 154

¹³ Keller, Úvod do sociologie

¹⁴ Keller, Úvod do sociologie, 186-187

E. Goffman popisuje tzv. miniaturizované rituály všedního dne, které se odehrávají v moderní společnosti. Popisuje způsob posilování autority pomocí běžných denních rituálů.

„Lidé se snaží upevnit a posílit svoji autoritu tím, že se předvádějí v idealizované podobě druhým. Ve svých teatrálních vystoupeních potvrzují své nároky na pozice, které zastávají. V rituálech tohoto typu jsou vymezovány vztahy mezi nadřízenými a podřízenými, je posilován pocit kolegiality mezi sobě rovnými, pocit identifikace s vlastní skupinou a odlišnosti od skupin cizích. Rituály mají klíčový význam z hlediska sociální kontroly. Účast v nich je závazná, neúčast by člověka vyřadila z jeho vlastní kultury. Celý proces socializace (včetně socializace řečové) je v první řadě seznamováním s předepsanými rituály, které bude zapotřebí přehrávat v příslušných situacích. Ten, kdo kontroluje průběh sociálních rituálů, kontroluje společnost. Revoluce spočívá v odvržení starých rituálů a v zavedení rituálů nových. Člověk se totiž může oprostít od určitých rituálních činností, pouze pokud se poddá rituálům jiným. Odmítnutí jakékoli účasti na rituálech osvobozuje člověka v tom smyslu, že ho odsuzuje do naprosté sociální izolace.“¹⁵

Nakonečný v Základech psychologie¹⁶ popisuje základní rituály, které provozují většinou lidé na celém světě. Příkladem může být vyjádření rozpaku tím, že si lidé zakrývají rukou obličej jako by se chtěli stát neviditelnými. Nakonečný to nazývá ritualizovaným pohybem ukrytí. Tento pohyb lze například pozorovat i u lidí od narození hluchých či nevidomých, což podle autora poukazuje na instinktivní původ.

„Původem ritualizace je přemístění biologicky účelného chování na symbolické chování: výraz vzrušení se tu stává signálem nějaké emoce (např. udeření pěstí do stolu jako výraz vzteku). Ve výrazové pohyby jsou přetvářeny i určité druhy chování: cenění zubů u opic a lidí je ritualizovaná hrozba kousnutí. Funkcí ritualizace je komunikace, resp. signalizace, přičemž pohyby tvořící tuto ritualizaci jsou přeháněny nebo akcentovány, ale objevuje se i zjednodušení nebo rytmické opakování těchto výrazových pohybů. Zajímavá je ritualizace agrese, např. ritualizované boje velmi agresivního indiánského kmene Waika (sídlícího na horním toku řeky Orinoka): kmen má slavnosti, při nichž dochází mezi hosty a hostiteli

¹⁵ Keller, Úvod do sociologie, 187

¹⁶ Nakonečný, Základy psychologie

k ritualizovaným bojům (bijí se pěstmi do prsou nebo holí do hlavy a na získání jizvy na hrudi jsou hrdí, podobně jako němečtí studenti „buršáci“, bývali hrdí na své zjizvení ze soubojů na kordy). U Eskymáků jsou spory řešeny pěveckou soutěží: rivalové si skládají texty písní, které pak zazpívají, a publikum rozhoduje o vítězi. Typickým druhem ritualizace agrese byly rytířské turnaje ve středověku. Formami ritualizovaného chování jsou také pozdravy a polibky. Pozdrav je původně signálem "ode mne ti nic nehrozí", muž z kmene Masajů zdraví tím, že zarazí svůj oštěp do země, jindy bývalo zvykem při vstupu do domu odkládat zbraně. Se zdravením je téměř u všech národů spojen úsměv s rychlým zvednutím a klesnutím obočí. Polibek se patrně vyvinul z krmení z úst do úst (což se vyskytuje dodnes v mírnější formě mezi milenci, ale v původní formě kdy krmí matka dítě předžvýkanými sousty, se tento druh chování udržel v některých oblastech Maďarska a severního Německa). V Kámasútře se uvádí předávání doušek vína z úst do úst jako druh sexuální stimulace. Polibek je projevem přátelství (líbání na tváře) i lásky, ale v některých kulturách je erotická forma líbání zastoupena jinými aktivitami, např. vzájemným třením nosů u některých indonéských kmenů. Polibek a dárek jsou nejrozšířenější formy ritualizovaného krmení a projevů přátelství.¹⁷

Rituály využívají psychoterapeuti např. v systemické terapii rodiny. Psychoterapeut řeší problémy klienta pomocí rituálu. Vytváří tím novou možnost „ve formě experimentu, pokusu nebo symbolu změny.“¹⁸ O použití rituálů v psychoterapii dětí Kaufmannová-Huberová¹⁹ uvádí následující:

„Psychoterapie dětí a mladistvých má charakter rituálu: koná se každý týden ve stejný den a čas, platí jasná pravidla, která se musí dodržovat. Pravidla stanovuje psychoterapeut společně s dítětem. Terapie trvá vždy stejně dlouho, čas je omezen a musí být přesně rozdělen.“²⁰

Příkladem rituálů v dětské terapii jsou například vyprávění příběhů a pohádek, rituální jídlo nebo zabíjení, rituál narození, smrti a znovuzrození nebo hra na dospělého.²¹

Rituály jsou také součástí léčebných společenství a komunit. Rituály mohou členům těchto společenství a komunit usnadnit nácvik různých potřebných

¹⁷ Nakonečný, Základy psychologie, 213

¹⁸ Langmajer, Balcar, Špitz, Dětská psychoterapie, 238-239

¹⁹ Kaufmannová-Huberová, Děti potřebují rituály

²⁰ Kaufmannová-Huberová, Děti potřebují rituály, 84

²¹ Kaufmannová-Huberová, Děti potřebují rituály, 87-92

dovedností pro začlenění se do života ve společnosti. Členové komunity se vlastně učí žít s dalšími lidmi a také sami se sebou. To u nich vyžaduje prostřednictvím jejich terapeutů a dalších pracovníků stálou práci na pravidlech soužití s ostatními členy komunity nebo společenství. Komunita nebo společenství společně vytváří určitý životní styl a hodnoty. Mezi rituály těchto komunit nebo společenství patří například rituál vítání nových členů nebo odchod členů při ukončení léčebného programu. Patří sem také pravidla denního režimu, jako jsou různé odměny, tresty nebo různá hesla nebo popěvky. Co dané společenství nebo komunita vytvoří, se označuje souhrnně pojmem kultura společenství.²²

²² Langmajer, Balcar, Špitz, Dětská psychoterapie, 289

2. Rituály nás provází životem

Rituály zaujímají důležité místo v lidském životě, jsou součástí života každého člověka v každé kultuře. Rituály nás provází od narození do smrti a jsou také součástí každodenního života. Dávají každodennímu životu řád a oddělují čas. Rituály bývají součástí narození dítěte, vstupu do dospělosti či

manželství nebo odchodu lidí z tohoto světa. Pomáhají nám tyto překlenovací fáze dobře zpracovat. Rituály také pomáhají zpracovat různé intenzivní emoce vycházející z událostí, které lidský život provázejí, např. smrt, rozvod, odchod dětí z rodiny, loučení apod. Rituály jsou neodmyslitelnou součástí svátků a oslav a právě dodržování určitých rituálů dělá ze svátků a oslav výjimečné dny, které se odlišují od každodenních povinností.

Každodenní rituály provází člověka již od probuzení. V koupelně má například někdo svou oblíbenou barvu kartáčku, někdo při čištění zubů chodí po bytě, další si třeba zpívá ve sprše. I obyčejné věci každodenního života, zvláště když se jedná o návyk, který je potřeba vštěpovat malým dětem, je dobré oživit různými rituály. Např. barevné toaletní potřeby, jejich různé tvary, dětská stolička nebo popěvek či říkanka může udělat např. z čištění zubů velmi zábavnou a dětmi očekávanou aktivitu. Také oblíbená plyšová hračka nebo další výbava dětské postýlky zpříjemňuje dítěti usínání. Nebo bych chtěla zmínit rituály před spaním. Myslím, že je mají i dospělí, někdo si třeba pouští hudbu, čte oblíbenou knihu, pije nějaký svůj oblíbený nápoj nebo musí mít svůj polštářek. Rituálem může být také tolik oblíbený vlastní hrnek na kávu či čaj, který člověk používá každý den, a je také nedílnou součástí jeho pracovního prostoru. Dětem se třeba čtou pohádky na dobrou noc. Je to dobrý prostředek, jak rozvíjet komunikaci mezi dětmi a dospělými, společně strávený čas buduje vztah rodičů a dětí a důvěru mezi nimi. Někdy právě část dne těsně před spaním bývá jedinou příležitostí, jak se dozvědět, co dítě prožívalo během dne. V dnešní uspěchané době to mnohdy navíc může být jediný způsob, jak může

rodič být spolu se svými dětmi. Čtením pohádek nebo příběhů se také dítěti rozšiřují obzory, samozřejmě je třeba vybrat knihu vhodnou pro daný věk dítěte.

Rituálem může být každé jídlo, hlavně to společné, kdy se alespoň část rodiny sejde u společného stolu. Většinou má každý své oblíbené místo, židli, příbor, talíř nebo hrnek. Jídlo se začíná třeba modlitbou nebo je nutné počkat například na otce, který se vrací z práce. Protože dítě potřebuje stabilitu v rodině, odkud vyráží na své experimenty, je možné stabilitu upevnit právě rodinnými rituály. Děti mohou mít své oblíbené obrázkové talířky či hrnečky nebo speciálně upravené jídlo, které ladí i barevně nebo je ve tvaru jejich oblíbených postaviček či zvířátek. Malé děti své oblíbené rituály mnohdy vyžadují. Mají své místo u stolu, svou židličku, talíř, příbor. Některé jedí jen speciálně upravené nebo barevně sladěné jídlo, některé vyžadují u stolu i svou oblíbenou hračku. I když například v průběhu dospívání děti rodinné rituály zesměšňují, potřebují je jako zázemí v rodině a do dospělosti si je uchovávají v podobě vzpomínek.

Rituály v průběhu dne slouží k uspořádání celého dne, upevnění rodinných vztahů, skýtají členům rodiny bezpečí, vytváří prostor pro individuální tvořivost a trávení volného času. Jak už jsem uvedla výše, významným rituálem během dne je jídlo, především společné. Pokud se některý člen rodiny k jídlu nedostaví, může to být i forma významného sdělení např., že je nemocný nebo s rodinou s nějakého důvodu nemluví a podobně. Dalším významným denním rituálem je ukládání dětí k spánku a různé rituály spaní předcházející. Rituály související se spánkem mají vliv na členy rodiny často až do jejich dospělosti.

Rituály v průběhu roku souvisí s kulturou společnosti, ve které rodina žije. Patří sem slavení Vánoc, Velikonoc, dále různé rituály související s ročním obdobím, např. sklizeň. Oslavy svátků a narozenin mají stabilizační funkci pro

členy společnosti. Podobné rituály uchovávají hodnoty rodiny, pomáhají orientovat se v čase, ukazují rodinné normy, posilují pocit vlastní hodnoty.

Přechodové rituály usnadňují proces změny a významných životních přechodů. Mezi přechodové rituály patří rituály kolem narození dítěte, svatby, křtu, nástupu do školy, související s úmrtím člověka, s odchodem dětí od rodiny.²³ Virginie Satirová²⁴ uvádí, že průběh přechodu do jiné životní fáze člověka je spojený s úzkostí. Proto doporučuje v kapitole nazvané Pozdní léta vytvoření přechodových rituálů ztráty a zisku, které lze uskutečnit například formou společenských večírků a za podpory přátel. Dalším významným přechodem v životě člověka je dospívání. Velmi se mi zamlouvá doporučení Virginie Satirové²⁵ uspořádat rituální oslavu rodiči pro dítě, které přechází do dospělosti.²⁶

Přestože jsou rituály součástí našeho života, hodně jich oproti minulosti ubylo. Skopová²⁷ v úvodu své knihy uvádí ohledně rituálů v porovnání s minulostí následující:

„Z našeho života postupně rodinné rituály a oslavy mizí. Život v rodině přestává mít řád, funkce rodiny není tak jedinečná jako v minulosti. Pro život dítěte má život v rodině důležitou roli, rituály, obřady a oslavy v rodině jsou důležité. Například uvítání dítěte na svět, křestní tradice, zasnuby, svatební obřady, pohřeb. K uzavírání manželství a svatbě dříve vždy patřil zvyk poděkování rodičům za výchovu a žádost o jejich pozhnutí do života. K rozloučení se zemřelým vždy patřil pohřeb a smuteční hostina, kde se sešli blízcí a příbuzní a společně se zesnulým rozloučili. Bez rituálů je život citově chudší a člověk bez nich přichází i možnost se vypořádat s životními situacemi, kterými prochází, např. při ztrátě někoho blízkého.“²⁸

Každá rodina má své hodnoty, které se nemusí shodovat s hodnotami společnosti, ve které zrovna žije. Proto se rodinné rituály v jednotlivých

²³ Morgensternová, Šulová, Interkulturní psychologie, 81-84

²⁴ Satirová, Virginie, Kniha o rodině

²⁵ Satirová, Virginie, Kniha o rodině

²⁶ Satirová, Virginie, Kniha o rodině, 291-308

²⁷ Skopová, Rodinné svátky o století zpátky aneb oslavy a rituály v české domácnosti

²⁸ Skopová, Rodinné svátky o století zpátky aneb oslavy a rituály v české domácnosti, 7-9

rodinách od sebe liší právě v souvislosti s rodinnými hodnotami. Rodinné rituály nám prozradí hodně o kultuře rodiny. Například hledání partnerů pro děti, jejich osamostatňování, pohřby, svatby, různé oslavy jsou v každé kultuře jiné a probíhají podle jiných pravidel. Díky dnešním rychlému životnímu tempu dochází k zániku rodinných rituálů a rodina tím ztrácí svou stabilitu. Rituály se většinou zabývají kulturní antropologové, a dále sociální psychologové. V poslední době se jim také věnují rodinní a manželští terapeuti například Reiss, Možný, Matoušek, a Špitz.

Šulová²⁹ poukazuje na význam rodinných rituálů, jejichž prostřednictvím se uskutečňují tři procesy: transformace, komunikace a stabilizace.

Rituál usnadňuje proces transformace, protože přesně předepisuje její průběh. Například svatba je rodinný rituál, který usnadňuje odchod dětí od původní rodiny a založení rodiny nové. Rituál svatby je stanoven na několik základních kroků, ke kterým jsou přidávány další podle kultury a hodnot dané rodiny. Svatba tak vlastně svým předepsaným průběhem pomáhá zpracovat a překonat významnou změnu v životě rodiny, která je často provázána emocionálním vypětím. Svatební obřad také obsahuje mnoho kroků sociální podpory a soudržnosti, mladý pár dostává dárky nebo peníze, rodiče vedou své děti k oltáři, svědci stvrzují platnost manželského slibu, svatební obřad obsahuje také spoustu humorných zvyků apod.

Rituál slouží jako prostředek komunikace při mnoha různých příležitostech tím, že jsou přesně předepsané kroky rituálu. Jedná se například o slavnostní sliby jako promoce, manželský slib, kondolence, omluvy, blahopřání k narozeninám apod.

Ke stabilizaci přispívají rituály svým opakováním. Například pravidelné slavení Vánoc nebo narozenin včetně všech příprav na ně jsou událostmi, na které se rodina může těšit nebo má z nich společné zážitky a vzpomínky.

²⁹ Šulová, Význam rituálů pro současnou rodinu

Stabilizujícím prvkem může být také společné jídlo před rodinnou akcí, např. výletem, které zahrnuje společné plánování.

Množství rituálů v rodině by mělo být přiměřené. V rodinách, kde je množství různých rituálů, se rodina často zabývá více svou minulostí. V rodině, kde naopak rituály chybí, mohou chybět i pevnější vazby mezi jednotlivými členy rodiny. Šulová³⁰ uvádí, že velmi dobře a pozitivně přijímají rituály děti v ústavní péči.

„Dobré ústavy se vyznačují právě množstvím rituálů, z nichž mnohé jsou jejich vlastní, které zvyšují soudržnost členů společenství a jsou s odstupem času uchovávány jako vzácné vzpomínky a relikvie. S podobnými jevy se setkáváme i u bývalých vojáků, kteří spolu sloužili, nebo u středoškoláků, kteří byli společně na internátu. V rodinách v předzvodových fázích jsou to právě společné rodinné rituály, které přestávají být naplňovány a stávají se signálem problému.“³¹

Reiss, významný rodinný terapeut, hovoří o rituálech ve vztahu rodiny zvládat zátěž a stres.³² Rituály posilují soudržnost rodiny a ukazují její hodnoty, na to, co je pro danou rodinu důležité, na čem si zakládá a čeho si váží.

Oldřich Matoušek³³ v souvislosti s Reissem píše o tzv. rodinném kodexu.

„Reiss používá v souvislosti se souborem rodinných etických norem výraz rodinný kodex. Citujme jeho vymezení podrobněji: „Termínem kodex se snažím naznačit, že rodinná paměť má víc funkcí než jedinou. Na jedné straně slouží jako sklad zkušeností dané rodiny. Ty se nashromáždily v minulosti a jsou tak rodině k dispozici. Na druhé straně je rodinný kodex vodítkem, ne-li dokonce určitým silovým momentem s absolutní mocí při utváření běžného chování rodiny. Rodinný kodex je jako sklad zkušeností dané rodiny vystaven možností různých výkladů. O této zkušenosti se může hovořit – podobně jako se může hovořit o náboženských textech. Tuto obdobu –

³⁰ Morgensternová, Šulová, Scholl, Bilingvismus a interkulturní komunikace

³¹ Morgensternová, Šulová, Scholl, Bilingvismus a interkulturní komunikace, 94

³² Morgensternová, Šulová, Interkulturní psychologie, 78-84

³³ Matoušek, Rodina jako instituce a vztahová síť

analogii náboženského kodexu s rodinným kodexem zde neuvádím náhodně, ale záměrně.³⁴

Reissovou rodinnou paměť vzhledem k rituálům také zmiňuje Morgensternová a Šulová.³⁵ Tato rodinná paměť vyjadřuje vztah jednotlivce k rodině, postavení jednotlivce v rodině. Při společných setkáních se uplatňují rodinné historky, které se mění podle vypravěče a podle toho, jaký jim kdo přikládá význam. Vyprávění rodinných událostí a jejich případné změny jsou zapříčiněny tím, jaké rodinné mýty a legendy chtějí členové rodiny o své rodině tvořit. Reiss užívá termín rodinný kodex. Rodinná paměť má více funkcí, je to sklad zkušeností dané rodiny. Patří sem také oblíbené nebo památné věci, místa. Dále sem patří soubor společných činností, ať už dlouhodobých nebo krátkodobých. Každá rodina si vytváří své vlastní rituály. Tyto rodinné rituály vychází z rituálů celkové společnosti a také do ní zapadají. Rituály posilují postavení člověka ve skupině a také jeho individualizaci. Rituály slouží k utváření rodinných vztahů a roli člověka k celku, rodině. Významný český terapeut J. Špitz se zabýval charakteristikou zdravé funkční rodiny a tzv. rodinných koalic. Jako důležitou charakteristiku zdravé funkční rodiny uváděl právě schopnost měnit rodinné tradice a rituály. Zdravá rodina umí reagovat na změny. Každý člověk má svou osobní zónu, do které dovolí přístup jen některým členům rodiny anebo vůbec ne. V rodině fungují hranice osobních zón jejích členů, pravidla za jakých lze do těchto zón vstupovat či nevstupovat a je vymezeno, co je narušením osobní zóny. Ten, který překračuje osobní zónu druhého, mu dává tímto krokem najevo svoji moc a převahu.³⁶ Satirová³⁷ uvádí, že každý člověk v rodině potřebuje nějaké místo na soukromí a svůj vlastní prostor, kam mu nikdo další nemůže vpadnout. Možnost mít svůj vlastní soukromý prostor učí členy rodiny mít také respekt k soukromému

³² Matoušek, Rodina jako instituce a vztahová síť, 37

³⁵ Morgensternová, Šulová, Interkulturní psychologie

³⁶ Morgensternová, Šulová, Interkulturní psychologie, 80-81

³⁷ Satirová, Kniha o rodině

prostoru druhého. Možností soukromého prostoru je sděleno, že se s každým členem rodiny počítá, že má svou vážnost a úctu, ať už je člen dítě nebo dospělý. Soukromý prostor a jasně dané hranice dávají členu rodiny pocit vlastní ceny, navíc osobní vlastnictví připravuje cestu ke sdílení s dalšími členy rodiny popřípadě společnosti.³⁸

Jak jsem uvedla dříve, hodnoty rodiny je možné poznat na tzv. rodinném kodexu. Ten funguje podle okolností jako ideologie rodiny, která řídí její chování. Určuje co, jak a kdy se má dělat, aby se to dělalo správně, správným způsobem. Hodnotové nastavení rodiny se dá například jednoduše zjistit otázkou, jak rodina tráví volný čas.³⁹ Jsou například rodiny, které tráví společný volný čas v supermarketu, anebo jiné rodiny trávící svůj volný čas na výletě v přírodě nebo návštěvou divadla nebo bohoslužby.

Z opakovaných činností v rodině se stává rituál. Jsou to například společné jídlo nebo loučení při odchodu do školy či zaměstnání, ukládání dětí ke spánku, společně trávené víkendy nebo sexualita. Každý člen rodiny má při rituálu přidělenou svou úlohu. V rodině je například stanoveno, kdo jídlo připravuje, kdo chystá stůl nebo umývá nádobí, jak se společné jídlo začíná či končí. Rituálem může být i způsob úpravy stolu nebo kdo kde u jídla sedí, případně osobní nádobí apod. Rituálem je také, jak se role jednotlivých členů rodiny v rituálu mění. I když je v každé společnosti dáno, jak se při jídle chovat, rodina si pravidla chování u jídla upravuje podle sebe a tak vzniká v každé rodině vlastní rituál spojený s jídlem. Tento rituál souvisí většinou s jídlem společným, který je specifický pro danou rodinu a je přizpůsoben jejím potřebám.⁴⁰ Jíst spolu u jednoho stolu ve stejnou dobu je významný rituál podporující soudržnost rodiny, toho by se rodina neměla vzdávat.⁴¹ Rodina by

³⁸ Satirová, Virginie, *Kniha o rodině*, 258-259

³⁰ Matoušek, *Rodina jako instituce a vztahová síť*, 38

⁴⁰ Matoušek, *Rodina jako instituce a vztahová síť*, 73

⁴¹ Matoušek, *Rodina jako instituce a vztahová síť*, 83

měla jíst společně ve všední den alespoň jednou a o víkendu vícekrát. Rituál společného jídla by měl mít takový průběh, aby se na něj všichni členové rodiny buď těšili, nebo ho alespoň nevnímali jako stres. Společné jídlo není vhodná příležitost k řešení konfliktů, k výčitkám a ke kritice. Je to vhodná příležitost k projevování zájmu jeden o druhého a k vyjadřování sympatií, ke společnému plánování apod.⁴² Rituál by měl být funkční, efektivní a nepřinášet rodině problémy, jak uvádí Satirová.⁴³

„Efektivním posláním rituálu je vyvinout určitý způsob provádění věci, zrcadlící určitý rodinný styl. Pokud se na rodinný rituál hledí jako na nevyhnutelný požadavek a nikoliv na oslavu, přináší rodinný rituál a tradice problémy dobré oživit různými rituály. Např. barevné toaletní potřeby, jejich různé tvary, dětská stolička nebo popěvek či říkanka může udělat např. z čištění zubů velmi zábavnou a dětmi očekávanou aktivitu. Také oblíbená plyšová hračka nebo další výbava dětské postýlky zpříjemňuje dítěti usínání. Nebo bych chtěla zmínit rituály před spaním. Myslím, že je mají i dospělí, někdo si třeba pouští hudbu, čte oblíbenou knihu, pije nějaký svůj oblíbený nápoj nebo musí mít svůj polštářek. Rituálem může být také tolik oblíbený vlastní hrnek na kávu či čaj, který člověk používá každý den, a je také nedílnou součástí jeho pracovního prostoru. Dětem se třeba čtou pohádky na dobrou noc. Je to dobrý prostředek, jak rozvíjet komunikaci mezi dětmi a dospělými, společně strávený čas buduje vztah rodičů a dětí a důvěru mezi nimi. Někdy právě část dne těsně před spaním bývá jedinou příležitostí, jak se dozvědět, co dítě prožívalo během dne. V dnešní uspěchané době to mnohdy navíc může být jediný způsob, jak může rodič být spolu se svými dětmi. Čtením pohádek nebo příběhů se také dítěti rozšiřují obzory, samozřejmě je třeba vybrat knihu vhodnou pro daný věk dítěte.

Rituálem může být každé jídlo, hlavně to společné, kdy se alespoň část rodiny sejde u společného stolu. Většinou má každý své oblíbené místo, židli,

⁴² Matoušek, Rodina jako instituce a vztahová síť, 85

⁴³ Satirová, Kniha o rodině

příbor, talíř nebo hrnek. Jídlo se začíná třeba modlitbou nebo je nutné počkat například na otce, který se vrací z práce. Protože dítě potřebuje stabilitu v rodině, odkud vyráží na své experimenty, je možné stabilitu upevnit právě rodinnými rituály. Děti mohou mít své oblíbené obrázkové talířky či hrnečky nebo speciálně upravené jídlo, které ladí i barevně nebo je ve tvaru jejich oblíbených postaviček či zvířátek. Malé děti své oblíbené rituály mnohdy vyžadují. Mají své místo u stolu, svou židličku, talíř, příbor. Některé jedí jen speciálně upravené nebo barevně sladěné jídlo, některé vyžadují u stolu i svou oblíbenou hračku. I když například v průběhu dospívání děti rodinné rituály zesměšňují, potřebují je jako zázemí v rodině a do dospělosti si je uchovávají v podobě vzpomínek.

Rituály v průběhu dne slouží k uspořádání celého dne, upevnění rodinných vztahů, skýtají členům rodiny bezpečí, vytváří prostor pro individuální tvořivost a trávení volného času. Jak už jsem uvedla výše, významným rituálem během dne je jídlo, především společné. Pokud se některý člen rodiny k jídlu nedostaví, může to být i forma významného sdělení např., že je nemocný nebo s rodinou s nějakého důvodu nemluví a podobně. Dalším významným denním rituálem je ukládání dětí k spánku a různé rituály spaní předcházející. Rituály související se spánkem mají vliv na členy rodiny často až do jejich dospělosti.

Rituály v průběhu roku souvisí s kulturou společnosti, ve které rodina žije. Patří sem slavení Vánoc, Velikonoc, dále různé rituály související s ročním obdobím, např. sklizeň. Oslavy svátků a narozenin mají stabilizační funkci pro členy společnosti. Podobné rituály uchovávají hodnoty rodiny, pomáhají orientovat se v čase, ukazují rodinné normy, posilují pocit vlastní hodnoty.

Přechodové rituály usnadňují proces změny a významných životních přechodů. Mezi přechodové rituály patří rituály kolem narození dítěte, svatby, křtu, nástupu do školy, související s úmrtím člověka, s odchodem dětí od

rodiny.⁴⁴ Virginie Satirová⁴⁵ uvádí, že průběh přechodu do jiné životní fáze člověka je spojený s úzkostí. Proto doporučuje v kapitole nazvané Pozdní léta vytvoření přechodových rituálů ztráty a zisku, které lze uskutečnit například formou společenských večírků a za podpory přátel. Dalším významným přechodem v životě člověka je dospívání. Velmi se mi zamlouvá doporučení Virginie Satirové⁴⁶ uspořádat rituální oslavu rodiči pro dítě, které přechází do dospělosti.⁴⁷

Přestože jsou rituály součástí našeho života, hodně jich oproti minulosti ubylo. Skopová⁴⁸ v úvodu své knihy uvádí ohledně rituálů v porovnání s minulostí následující:

„Z našeho života postupně rodinné rituály a oslavy mizí. Život v rodině přestává mít řád, funkce rodiny není tak jedinečná jako v minulosti. Pro život dítěte má život v rodině důležitou roli, rituály, obřady a oslavy v rodině jsou důležité. Například uvítání dítěte na svět, křestní tradice, zasnuby, svatební obřady, pohřeb. K uzavírání manželství a svatbě dříve vždy patřil zvyk poděkování rodičům za výchovu a žádost o jejich požehnání do života. K rozloučení se zemřelým vždy patřil pohřeb a smuteční hostina, kde se sešli blízcí a příbuzní a společně se zesnulým rozloučili. Bez rituálů je život citově chudší a člověk bez nich přichází i možnost se vypořádat s životními situacemi, kterými prochází, např. při ztrátě někoho blízkého.“⁴⁹

Každá rodina má své hodnoty, které se nemusí shodovat s hodnotami společnosti, ve které zrovna žije. Proto se rodinné rituály v jednotlivých rodinách od sebe liší právě v souvislosti s rodinnými hodnotami. Rodinné rituály nám prozradí hodně o kultuře rodiny. Například hledání partnerů pro děti, jejich osamostatňování, pohřby, svatby, různé oslavy jsou v každé kultuře jiné a probíhají podle jiných pravidel. Díky dnešními rychlému životnímu tempu dochází k zániku rodinných rituálů a rodina tím ztrácí svou stabilitu.

⁴⁴ Morgensternová, Šulová, Interkulturní psychologie, 81-84

⁴⁵ Satirová, Virginie, Kniha o rodině

⁴⁶ Satirová, Virginie, Kniha o rodině

⁴⁷ Satirová, Virginie, Kniha o rodině, 291-308

⁴⁸ Skopová, Rodinné svátky o století zpátky aneb oslavy a rituály v české domácnosti

⁴⁹ Skopová, Rodinné svátky o století zpátky aneb oslavy a rituály v české domácnosti, 7-9

Rituály se většinou zabývají kulturní antropologové, a dále sociální psychologové. V poslední době se jim také věnují rodinní a manželští terapeuti například Reiss, Možný, Matoušek, a Špitz.

Šulová⁵⁰ poukazuje na význam rodinných rituálů, jejichž prostřednictvím se uskutečňují tři procesy: transformace, komunikace a stabilizace.

Rituál usnadňuje proces transformace, protože přesně předepisuje její průběh. Například svatba je rodinný rituál, který usnadňuje odchod dětí od původní rodiny a založení rodiny nové. Rituál svatby je stanoven na několik základních kroků, ke kterým jsou přidávány další podle kultury a hodnot dané rodiny. Svatba tak vlastně svým předepsaným průběhem pomáhá zpracovat a překonat významnou změnu v životě rodiny, která je často provázena emocionálním vypětím. Svatební obřad také obsahuje mnoho kroků sociální podpory a soudržnosti, mladý pár dostává dárky nebo peníze, rodiče vedou své děti k oltáři, svědci stvrzují platnost manželského slibu, svatební obřad obsahuje také spoustu humorných zvyků apod.

Rituál slouží jako prostředek komunikace při mnoha různých příležitostech tím, že jsou přesně předepsané kroky rituálu. Jedná se například o slavnostní sliby jako promoce, manželský slib, kondolence, omluvy, blahopřání k narozeninám apod.

Ke stabilizaci přispívají rituály svým opakováním. Například pravidelné slavení Vánoc nebo narozenin včetně všech příprav na ně jsou událostmi, na které se rodina může těšit nebo má z nich společné zážitky a vzpomínky. Stabilizujícím prvkem může být také společné jídlo před rodinnou akcí, např. výletem, které zahrnuje společné plánování.

Množství rituálů v rodině by mělo být přiměřené. V rodinách, kde je množství různých rituálů, se rodina často zabývá více svou minulostí. V rodině, kde naopak rituály chybí, mohou chybět i pevnější vazby mezi jednotlivými

⁵⁰ Šulová, Význam rituálů pro současnou rodinu

členy rodiny. Šulová⁵¹ uvádí, že velmi dobře a pozitivně přijímají rituály děti v ústavní péči.

„Dobré ústavy se vyznačují právě množstvím rituálů, z nichž mnohé jsou jejich vlastní, které zvyšují soudržnost členů společenství a jsou s odstupem času uchovávány jako vzácné vzpomínky a relikvie. S podobnými jevy se setkáváme i u bývalých vojáků, kteří spolu sloužili, nebo u středoškoláků, kteří byli společně na internátu. V rodinách v předrozvodových fázích jsou to právě společné rodinné rituály, které přestávají být naplňovány a stávají se signálem problému.“⁵²

Reiss, významný rodinný terapeut, hovoří o rituálech ve vztahu rodiny zvládat zátěž a stres.⁵³ Rituály posilují soudržnost rodiny a ukazují její hodnoty, na to, co je pro danou rodinu důležité, na čem si zakládá a čeho si váží.

Oldřich Matoušek⁵⁴ v souvislosti s Reissem píše o tzv. rodinném kodexu.

„Reiss používá v souvislosti se souborem rodinných etických norem výraz rodinný kodex. Citujme jeho vymezení podrobněji: „Termínem kodex se snažím naznačit, že rodinná paměť má víc funkcí než jedinou. Na jedné straně slouží jako sklad zkušeností dané rodiny. Ty se nashromáždily v minulosti a jsou tak rodině k dispozici. Na druhé straně je rodinný kodex vodítkem, ne-li dokonce určitým silovým momentem s absolutní mocí při utváření běžného chování rodiny. Rodinný kodex je jako sklad zkušeností dané rodiny vystaven možnostem různých výkladů. O této zkušenosti se může hovořit – podobně jako se může hovořit o náboženských textech. Tuto obdobu – analogii náboženského kodexu s rodinným kodexem zde neuvádím náhodně, ale záměrně.“⁵⁵

Reissovou rodinnou paměť vzhledem k rituálům také zmiňuje Morgensternová a Šulová.⁵⁶ Tato rodinná paměť vyjadřuje vztah jednotlivce k rodině, postavení jednotlivce v rodině. Při společných setkáních se uplatňují rodinné historky, které se mění podle vyprávěče a podle toho, jaký jim kdo

⁵¹ Morgensternová, Šulová, Scholl, Bilingvismus a interkulturní komunikace

⁵² Morgensternová, Šulová, Scholl, Bilingvismus a interkulturní komunikace, 94

⁵³ Morgensternová, Šulová, Interkulturní psychologie, 78-84

⁵⁴ Matoušek, Rodina jako instituce a vztahová síť

³² Matoušek, Rodina jako instituce a vztahová síť, 37

⁵⁶ Morgensternová, Šulová, Interkulturní psychologie

přikládá význam. Vyprávění rodinných událostí a jejich případné změny jsou zapříčiněny tím, jaké rodinné mýty a legendy chtějí členové rodiny o své rodině tvořit. Reiss užívá termín rodinný kodex. Rodinná paměť má více funkcí, je to sklad zkušeností dané rodiny. Patří sem také oblíbené nebo památné věci, místa. Dále sem patří soubor společných činností, ať už dlouhodobých nebo krátkodobých. Každá rodina si vytváří své vlastní rituály. Tyto rodinné rituály vychází z rituálů celkové společnosti a také do ní zapadají. Rituály posilují postavení člověka ve skupině a také jeho individualizaci. Rituály slouží k utváření rodinných vztahů a roli člověka k celku, rodině. Významný český terapeut J. Špitz se zabýval charakteristikou zdravé funkční rodiny a tzv. rodinných koalic. Jako důležitou charakteristiku zdravé funkční rodiny uváděl právě schopnost měnit rodinné tradice a rituály. Zdravá rodina umí reagovat na změny. Každý člověk má svou osobní zónu, do které dovolí přístup jen některým členům rodiny anebo vůbec ne. V rodině fungují hranice osobních zón jejích členů, pravidla za jakých lze do těchto zón vstupovat či nevstupovat a je vymezeno, co je narušením osobní zóny. Ten, který překračuje osobní zónu druhého, mu dává tímto krokem najevo svoji moc a převahu.⁵⁷ Satirová⁵⁸ uvádí, že každý člověk v rodině potřebuje nějaké místo na soukromí a svůj vlastní prostor, kam mu nikdo další nemůže vpadnout. Možnost mít svůj vlastní soukromý prostor učí členy rodiny mít také respekt k soukromému prostoru druhého. Možností soukromého prostoru je sděleno, že se s každým členem rodiny počítá, že má svou vážnost a úctu, ať už je člen dítě nebo dospělý. Soukromý prostor a jasně dané hranice dávají členu rodiny pocit vlastní ceny, navíc osobní vlastnictví připravuje cestu ke sdílení s dalšími členy rodiny popřípadě společnosti.⁵⁹

⁵⁷ Morgensternová, Šulová, Interkulturní psychologie, 80-81

⁵⁸ Satirová, Kniha o rodině

⁵⁹ Satirová, Kniha o rodině, 258-259

Jak jsem uvedla dříve, hodnoty rodiny je možné poznat na tzv. rodinném kodexu. Ten funguje podle okolností jako ideologie rodiny, která řídí její chování. Určuje co, jak a kdy se má dělat, aby se to dělalo správně, správným způsobem. Hodnotové nastavení rodiny se dá například jednoduše zjistit otázkou, jak rodina tráví volný čas.⁶⁰ Jsou například rodiny, které tráví společný volný čas v supermarketu, anebo jiné rodiny trávící svůj volný čas na výletě v přírodě nebo návštěvou divadla nebo bohoslužby.

Z opakovaných činností v rodině se stává rituál. Jsou to například společně jídlo nebo loučení při odchodu do školy či zaměstnání, ukládání dětí ke spánku, společně trávené víkendy nebo sexualita. Každý člen rodiny má při rituálu přidělenou svou úlohu. V rodině je například stanoveno, kdo jídlo připravuje, kdo chystá stůl nebo umývá nádobí, jak se společné jídlo začíná či končí. Rituálem může být i způsob úpravy stolu nebo kdo kde u jídla sedí, případně osobní nádobí apod. Rituálem je také, jak se role jednotlivých členů rodiny v rituálu mění. I když je v každé společnosti dáno, jak se při jídle chovat, rodina si pravidla chování u jídla upravuje podle sebe a tak vzniká v každé rodině vlastní rituál spojený s jídlem. Tento rituál souvisí většinou s jídlem společným, který je specifický pro danou rodinu a je přizpůsoben jejím potřebám.⁶¹ Jíst spolu u jednoho stolu ve stejnou dobu je významný rituál podporující soudržnost rodiny, toho by se rodina neměla vzdávat.⁶² Rodina by měla jíst společně ve všední den alespoň jednou a o víkendu vícekrát. Rituál společného jídla by měl mít takový průběh, aby se na něj všichni členové rodiny buď těšili, nebo ho alespoň nevnímali jako stres. Společné jídlo není vhodná příležitost k řešení konfliktů, k výčitkám a ke kritice. Je to vhodná příležitost k projevování zájmu jeden o druhého a k vyjadřování sympatií, ke

³⁰ Matoušek, Rodina jako instituce a vztahová síť, 38

⁶¹ Matoušek, Rodina jako instituce a vztahová síť, 73

⁶² Matoušek, Rodina jako instituce a vztahová síť, 83

společnému plánování apod.⁶³ Rituál by měl být funkční, efektivní a nepřinášet rodinné problémy, jak uvádí Satirová.⁶⁴

„Efektivním posláním rituálu je vyvinout určitý způsob provádění věcí, zrcadlící určitý rodinný styl. Pokud se na rodinný rituál hledí jako na nevyhnutelný požadavek a nikoliv na oslavu, přináší rodinný rituál a tradice problémy.“⁶⁵

2.1. Narození dítěte

Narození dítěte bylo od pradávna v každé kultuře důvodem k radosti a důvodem k vděčnosti za dar života. Rituály kolem narození dítěte procházely různými změnami podle kultury, do které se dítě narodilo. Naplněním ženina života bylo těhotenství a mateřství. V minulosti se veškerá vina za neplodné manželství přičítala ženě a muž měl právo neplodnou manželku opustit. Kolem plodnosti bylo mnoho lidových zvyků, obřadů a obyčejů. Např. v antice ve falických obřadech, v Čechách např. v tradičních masopustních maskách a rituálech.⁶⁶ V některé době nebo kultuře dávali lidé přednost narození syna před dcerou. Například v antickém světě otec rozhodoval o ponechání si dítěte, takže dítě nějakým způsobem handicapované mohlo být odloženo. Buď je někdo našel a ujal se ho, nebo takové dítě zahynulo, v mnoha případech se odložené děti stávaly otroky. Teprve za ve 3. století křesťanští vládcové označili odkládání dětí za trestný čin. Narození chlapce bylo oslavováno v historii více, protože chlapec byl pokračovatelem rodu. Dívky naopak z domova odcházely do nové rodiny a ještě jim rodiče museli dávat věno. Od syna, většinou prvorozeného se očekávalo, že bude pečovat o rodinný majetek. Například v českých zemích měl od 13. století prvorozený syn nárok na trůn.

⁶³ Matoušek, Rodina jako instituce a vztahová síť, 85

⁶⁴ Satirová, Kniha o rodině

⁶⁵ Satirová, Kniha o rodině, 268

⁶⁶ Skopová, Rodinné svátky o století zpátky aneb oslavy a rituály v české domácnosti, 10

Dědické právo prvního syna bylo běžné v Evropě. Ale například ve starém Egyptě měl právo dědit nejmladší syn, to zaručovalo faraonovi delší vládu.⁶⁷

Od dávných dob přijetí dítěte matkou znamenalo první kojení. Poté následovalo přijetí otcem. Dítě se pokládalo na významné místo v domě, například pod stůl, k ohništi, na pec nebo práh vstupních dveří. Pokud je otec odtud zdvihl, uznal je tímto způsobem za své. Symbolickým středem domu býval stůl, (dítě se pokládalo pod něj na zem), ohniště a později i pec nebo práh vstupních dveří. Pokud otec dítě nezvedl, znamenalo to, že dítě nepřijímá. Rodina poté dítě odložila nebo je neuznala za svého člena se všemi právy. Staří Řekové a Římané po přijetí dítěte do rodiny zdobily své domy, pořádali hostiny, dítě dostávalo dárky a amulety na ochranu. U vítání dítěte se často používala voda. Kromě křtu křesťanského se používala ve starém Egyptě při rituálních koupelích a polévání, voda se používala v judaismu i u buddhistů. V antice se připravovala očistná koupel. Do dnešní doby se zachoval zvyk dávat matce dárek jako poděkování za narození dítěte a také otec je pravidla první, kdo dítě pochová v náručí. Naopak na svět a do rodiny nebyly nikdy vítány nemanželské děti. Byly odmítány jak rodinou, tak církví a celou společností. Také jim byla po celý život upírána práva, která měly děti manželské, např. nedědily majetek, nemohly se vyučit řemeslu, jejich matky byly veřejně ponižovány. To se ve většině zemí do dnešní doby zásadně změnilo.⁶⁸

Důležitým rituálem bylo kmotrovství. Kmotr nebo kmotra zastávali váženou a závaznou roli v životě dítěte. Kmotři sledovali vývoj a prospěch dítěte i radili s výběrem partnera. Pokud dítě přišlo o rodiče, kmotři měli na starost jej vychovat. Být kmotrem znamenalo mít štěstí, proto o tuto roli sousedé i příbuzní velmi stáli. Věřilo se také, že zvláštní štěstí přináší jít za kmotra

⁶⁷ Vondrušková, Alena, Rodinné svátky a oslavy, 27-30

⁶⁸ Vondrušková, Alena, 32-35

chudému dítěti. Kmotři měli na starost dítě donést do kostela ke křtu, kde mu dávali křestní dary a podepisovali smlouvu. Při křtu dítě dostávalo po kmotrovi jméno.⁶⁹ Protože kmotr dával zároveň slib, že se o dítě postará, pokud bude potřeba, za kmotry byly vybírány lidé bohatí a vlivní, často docházelo k tomu, že dítě mělo kmotrů více. Později se ustálil počet kmotrů na třech, postupem času mohl být kmotrem i někdo z příbuzných. Vzhledem k vzrůstajícímu vlivu státu na zaopatření dítěte kmotrovství ve své původní podobě zaniklo, někde se uchovává jako církevní zvyk spíše během křtu. Vzhledem k neúplným rodinám v dnešní době je škoda, že kmotr není dítěti nablízku například v těžkých chvílích jeho života nebo nedohlíží na jeho vzdělání či výchovu.⁷⁰

Významným rituálem v křesťanských zemích je křest dítěte. V minulých dobách se rodiče snažili dítě pokřtít co nejdříve po narození. Vzhledem k vysoké úmrtnosti dětí se totiž báli, aby jejich dítě nezemřelo jako pohan. Dalším důvodem byl strach z tzv. nekřtěňátek, která kdyby zemřela, nenašla by klid a strašila by své rodiče a další v podobě zlých skřítků. Děti se začali křtít od 7. století. Kněz dítě ponořil do křtitelnice, což zůstává zvykem u východní pravoslavné církve. V katolické církvi od středověku kropí kněz dítěti pouze hlavičku. Křtem se dítě stává křesťanem, je přijímáno mezi věřící. Pokřtěním dítěte se zajišťuje dítěti vstup do nebe, tzv. nekřtěňátko bylo prokleté. Proto je lidé ani nepohřbívali na hřbitově, ale odděleně. Za nepokřtění dítěte dokonce hrozily rodičům církevní tresty. V dnešní době rodiče křtí dítě kolem šesti měsíců až jednoho roku po předchozí domluvě s knězem. Kněz na základě dokumentů od rodičů vystavuje dítěti křestní list. Z minulých dob se také zachoval zvyk dávat dítěti ke křtu dárek. Ten dostává od kmotra. Dárky se během doby různě měnily, od zlatých koflíků, mincí až po peníze nebo vkladní knížky, náušnice, růžence, řetízků a další šperky. Také se dávaly svaté obrázky.

⁶⁹ Skopová, Rodinné svátky o století zpátky aneb oslavy a rituály v české domácnosti, 21-26

⁷⁰ Vondrušková, Rodinné svátky a oslavy, 63-67

Věřilo se, že křestní dárek má pro dítě kouzelnou, ochrannou moc. Po křtu zpravidla následovala křestní hostina, tento zvyk se s různými úpravami dochoval dodnes. Křty se běžně v našich zemích konaly v první polovině 20. století. Poté jich s přibývajícím ateismem ubývalo, na čemž se podepsal hlavně komunistický režim. Církevní křty nahradilo vítání občánků, úřední uvítání nového občana města nebo obce. V současnosti si rodiče mohou sami zvolit, zda své dítě nechají pokřtít či ne, křest bývá spojen s rodinnou slavností.⁷¹

Do dnešní doby se zachoval rituál dávání jména dítěti rodiči. Jméno vybírají rodiče podle různých pravidel. V dnešní době buď podle kalendáře, nebo podle módních trendů či po někom slavném či někom z rodiny. Do současnosti se zachoval zvyk slavit jmeniny neboli svátek. Dříve se často se používala jména po zemřelých předcích. Věřilo se, že v dítěti se některý mrtvý předek vrací na zem. Jména předků se dávají dětem dodnes, ale spíše z úcty nebo proto, aby dítě zdědilo se jménem i vlastnosti svého předka. Prvorozený syn dostával jméno po otci. Staří Egyptané dávali svým dětem jména jako vyjádření svých pocitů, staří Řekové pojmenovávali své syny po dědečkovi a dcery po babičce. Jména Římanů se skládala ze tří částí. První byla osobní, druhá rodová a třetí bylo příjmení, vzniklé na základě nějaké vlastnosti dítěte nebo jeho úspěchů. Dívčím se dávala pouze rodová jména. V křesťanských zemích dávali lidé dětem jména při křtu, tzv. křestní jména, šlechtici používaly ke jménu např. označení svého panství. Po vzniku měst ke křestním jménům dostávaly místní názvy i poddaní, později ke křestním jménům přibývala jména povolání nebo vlastností, případně jména domů. Povinnost příjmení vznikla za Josefa II. v 18. století. Jména se často dávala podle církevních kalendářů, která obsahovala mnoho jmen světců. Podle jména světce se také konaly různé oslavy, které se

⁷¹ Vondrušková, Rodinné svátky a oslavy, 47-62

uchovaly především v katolické církvi do současnosti.⁷² U nás je to například svátek svatého Václava.

2.2. Rituály v životě dětí

Myslím si, že dětem nebylo v minulosti věnováno tolik pozornosti jako dnes. Rodiče byli na děti přísnější, dokonce děti musely rodičům vykat. Tento rituál vykání dětí rodičům se sice už dnes nedodrжуje, ale na druhou si myslím, že vyjadřoval určitou úctu k rodičům a vážnost, kterou rodičovská role v životě dítěte plní. Děti se dříve spíše zapojovaly do rituálů své rodiny a společnosti, ve které rodina žila, než aby měly své vlastní osobní rituály. Předpokladem bylo, že brzy vyrostou a budou zastávat práci například na poli. S matkou trávily prvních šest až sedm let života. Často to byla ještě kratší doba, protože se matka musela vrátit brzy ke své práci v hospodářství, tak péče o děti příslušela starším sourozencům. Chlapci se přidávali k otcům, děvčata se zapojila do práce v domácnosti. Dětem se nešily zvláštní šaty ani neměly moc hraček, kromě kolíčky se nezhotoval zvláštní dětský nábytek.⁷³ Děti dříve nosily zhruba do čtyř let dlouhé košilky a poté krátké kalhoty. První dlouhé kalhoty dostávaly chlapci, když šly poprvé do školy nebo k prvnímu přijímání. První přijímání je katolický svátek, kdy jdou děti poprvé ke svaté zpovědi a poprvé přijímají hostii. K tomu jsou slavnostně oblečeny.⁷⁴ Z tohoto je zřejmé, že koupě dlouhých kalhot byl důležitým rituálem pro chlapce, který symbolizoval konec dětství a začátek povinností. Nošení dlouhých kalhot tak odlišovalo chlapce od dítěte na první pohled.

⁷² Vondrušková, Rodinné svátky a oslavy, 75-78

⁷³ Vondrušková, Rodinné svátky a oslavy, 85-86

⁷⁴ Skopová, Rodinné svátky o století zpátky aneb oslavy a rituály v české domácnosti, 31-32

2.2.1. Rituály v životě dětí z hlediska věku

„Děti mají blíže k nevědomí a k citům než dospělí a naprosto samozřejmě si vytvářejí rituály. Je dobré jim ponechat volnost, i když nám jejich jednání připadá nesmyslné. Rituály u dětí se objevují spontánně, ale můžeme si je také vymyslet.“⁷⁵

Kaufmannová-Huberová⁷⁶ uvádí, že rituály pomáhají zvládnout životní krize. V životě dítěte je mnoho krizí, které musí překonat. Naučit se chodit, první návštěva školky nebo školy, nemoc, růst zubů, problémy ve škole nebo první setkání se smrtí. Pro pochopení dětských krizí je dobré znát jednotlivé vývojové fáze dětí, a co se v nich s dítětem odehrává. Kaufmannová-Huberová⁷⁷ rozděluje působení rituálů v životě dítěte podle jeho vývojových fází na pět období. První rok života dítěte označuje jako období rituálů matky. Tyto mateřské rituály se týkají péče o novorozence, o jeho tělo, kojení a následné odstavování. Do tohoto období mohou patřit také různé náboženské rituály rodičů, jako jsou například rodinné modlitby za dítě, různé formy požehnání, křest dítěte, mateřské modlitby za dítě před spaním nebo ukolébavky.

„V prvním roce života dítěte by rituály měly mít za následek prohloubení vztahu matky a dítěte, lepší průběh odpoutání se dítěte od matky a také aby dítě skrze své zážitky docházelo k vlastním rituálům. K rituálům dítěte v prvním roce života patří usínání s ukolébavkou nebo s oblíbenou hračkou či věcí apod.“⁷⁸

Druhé období bývá označováno jako období vzdoru. Trvá od jednoho roku do čtyř let života dítěte. V tomto období se dítě potřebuje naučit důležitým dovednostem, jako jsou chůze, první slova, ovládnutí tělesných funkcí, hlavně vyměšování. Také rozvíjí svou schopnost rozlišovat osoby a předměty a začíná si uvědomovat hranice sebe a dalších členů rodiny a učí se být samostatné.

⁷⁵ Kaufmannová-Huberová, 10

⁷⁶ Kaufmannová-Huberová, Děti potřebují rituály

⁷⁷ Kaufmannová-Huberová, Děti potřebují rituály

⁷⁸ Kaufmannová-Huberová, Děti potřebují rituály, 13-16

„Rituály v tomto období velmi pomáhají. Dítě se lépe orientuje, matka má následně více volného času. Rituály v tomto období by měly být prospěšné zejména v uspořádání a vnímání dne jako pomoci při orientaci, v posilování sebedůvěry, v respektování hranic, v odpoutávání se od matky a v opětovném přibližování se k ní, ve vyjadřování strachu a zlosti v chráněném rámci, v nacházení důvěry ve starostlivou lásku rodičů, což je základní předpoklad pro pozdější důvěru v Boha.“⁷⁹

Třetí vývojové období trvá od čtyř do sedmi let dítěte. Toto období se také nazývá obdobím magickým. Svět fantazie je pro děti v tomto období velmi skutečný a splývá s realitou. V tomto vývojovém období se děti často bojí různých věcí. Dítě během tohoto období také objevuje různost pohlaví, některé dítě jde poprvé do školky.

„Rituály v tomto věkovém období by měly být prospěšné zejména v postupném odpoutávání se od nejbližších kontaktních osob, v nacházení nových kontaktních osob, v lepším zvládnutí strachu, v přizpůsobování se skupině vrstevníků, ve zvládnutí oidipovské problematiky, v rozvoji pozitivního vnímání sexuální identity, v rozvoji vnímání reality, nezbytném pro školu.“⁸⁰

Čtvrté období je spojené s nástupem do školy, dítě ustupuje částečně od fantazie. Potřebuje se vyrovnat s velkou změnou, kterou nástup do školy přináší. Má jinak organizovaný volný čas, musí pravidelně vstávat, po návratu ze školy dělá úkoly apod. Někdy mají rodiče na dítě velké očekávání, hlavně s ohledem na školní prospěch nebo jej zapojí do velkého množství různých zájmových kroužků. Důležité je také dobré začlenění se dítěte do školního kolektivu.

„Rituály v tomto období mohou být prospěšné zejména v podpoře dalšího odpoutávání od rodičů, které je nezbytné během celého vývoje. Dále v posílení autonomie, v umožnění radosti z určitého výkonu, v posílení pozitivního postoje k práci, v podpoření vytrvalosti, v usnadnění kontaktů s vrstevníky, v pomoci řešit konflikty fěrovým způsobem.“⁸¹

⁷⁹ Kaufmannová-Huberová, Děti potřebují rituály, 19-25

⁸⁰ Kaufmannová-Huberová, Děti potřebují rituály, 30-35

⁸¹ Kaufmannová-Huberová, Děti potřebují rituály, 41-44

Dalším vývojovým obdobím je dospívání, kterému se budu věnovat v kapitole dospívání.

2.2.2. Rituály v životě dětí a jejich význam

Z výše uvedeného je zřejmé, že rodiče ovlivňují vytvářením rituálů vývoj dítěte. Samozřejmě dítě musí těmto rituálům rozumět. Je zajímavé, že i přes mnohá pozitiva rituálů mohou mít rituály na vývoj dítěte i negativní vliv. Kaufmannová-Huberová⁸² uvádí, že rituály, ačkoliv mají pozitivní vliv na vývoj dítěte, mohou jeho vývoj i brzdit. Rituály pomáhají překonat krizi a po překonání krize opět příslušný rituál zmizí. Ale je možné, že rituál přetrvává a brzdí dítě v dalším vývoji. Motivací může být strach z dalšího vývoje, rituál nabývá formu nutkavého jednání. Časem většinou spontánně vymizí, ale může hodně znepríjemnit dítěti normální průběh dne a obtěžuje jej v běžném prožívání. Negativně také působí rituály, které někdo na dítěti vynucuje.⁸³

Osobně si například vzpomínám na vyprávění jedné ženy, která byla svou babičkou označována za zlou dívku. Problém byl v tom, že babička měla vždy namalovaná ústa velmi výraznou rudou rtěnkou a vyžadovala od dívky pusu na uvítanou či rozloučenou. Dívka pak s velkým úsilím odstraňovala babiččinu rtěnkou z obličeje, a když se jednou rituálu polibku s babičkou vzbouřila, problém byl na světě.

Dětem dávají rituály pocit bezpečí, proto rituály patří do každého všedního dne. Člení den na jednotlivé časové úseky a poskytují oporu a jistotu. Jak uvádí Kaufmannová-Huberová,⁸⁴ úkolem rituálů v průběhu dne by mělo být:

„uspořádání průběhu dne, upevňování rodinných vztahů, poskytování bezpečí, vytvoření prostoru pro volný čas a vlastní kreativitu, překonávání strachu.“⁸⁵

⁸² Kaufmannová-Huberová, Děti potřebují rituály

⁸³ Kaufmannová-Huberová, Děti potřebují rituály, 53

⁸⁴ Kaufmannová-Huberová, Děti potřebují rituály

⁸⁵ Kaufmannová-Huberová, Děti potřebují rituály, 71

V jedné rodině mých známých mají děti s rodiči rituál před spaním. Sednou si společně na pohovku v obývacím pokoji a maminka jim přečte příběh z obrázkové Bible. Potom se maminka dětí zeptá, za co by chtěly Bohu z uplynulého dne poděkovat a za co se chtějí modlit. Pak se společně modlí. Kromě toho, že si děti od útlého věku pěstují vztah k Bohu, se od dětí maminka dozví, co je trápí a těší a co je za uplynulý den potkalo a co by s nimi měla případně řešit.

2.2.3. Příklady rituálů v životě dětí

Příkladem rituálu všedního dne může být společné jídlo. Společné jídlo rodinu stmeluje, je čas na společné rozhovory. Některé rodiny se před jídlem modlí a vyjadřují Bohu vděčnost za péči a starost. Děti podobné rituály oceňují a také se učí nejen vděčnosti, ale i správným návykům při stolování. Ovšem i zde platí, že je třeba rituály podle potřeby dětí časem měnit a také je za každou cenu nevyžadovat. Mohly by se totiž stát dětem spíše přítěží.

Kaufmannová-Huberová⁸⁶ se také věnuje rituálům v životě dětí během roku, které rok ožívují a dělají pro děti zajímavějším.

„K těmto rituálům patří rituály, které se každoročně opakují. Jejich funkce je stejná jako u rituálů všedního dne. Poskytují orientaci v čase a bezpečí, posilují pocit vlastní hodnoty, jedná-li se o osobní nebo rodinné rituály, posilují pocit sounáležitosti k většímu celku.“⁸⁷

Mezi nejvíce dětmi oblíbené rituály patří narozeniny. Svátkem je také první nástup do školy. Patří sem také advent a zapalování svíček na adventním věnci, vánoce, velikonoce, společně provedená výzdoba domu před svátky, výroba nebo nákup a balení dárků, barvení velikonočních vajíček, pletení pomlázky apod.

⁸⁶ Kaufmannová-Huberová, Děti potřebují rituály

⁸⁷ Kaufmannová-Huberová, Děti potřebují rituály, 77

V katolických rodinách se slaví první přijímání. Poprvé se svatého přijímání zúčastňují děti okolo desátého roku věku. Předtím prochází určitým školením, aby pochopily význam přijímání. Na slavnost jsou děvčata oblečená v bílých šatech, vlasy mají ozdobené věnečky nebo kytičkami. Chlapci mají vestičku nebo sako. V některých obcích jsou děti oblečené do místních krojů. V ruce mají děti svíčky. Oslava pokračuje slavnostním obědem a fotografováním.

Další důležitou událostí v životě dítěte, ale i jeho rodičů a celé rodiny, spojenou s rituály je vstup dítěte do školy. První den školy je u dětí většinou spojen s vyzdobenou třídou, slavnostním uvítáním ve škole, nákupem školních pomůcek, někdy dárkem od příbuzných nebo slavnostním jídlem. Dítě se vstupem do školy stává zodpovědnějším a samostatnějším, často je poprvé na delší část dne oddělené od své rodiny a je pouze s dalšími spolužáky, učiteli a vychovateli.

Dalším významným dnem spojeným se školou je závěr školního roku spojený s rozdáváním vysvědčení. Zároveň znamená začátek volna v podobě prázdnin. Za dobré vysvědčení některé děti dostávají dárek, v některých rodinách je zvykem slavnostní jídlo nebo návštěva cukrárny, někde děti čekají tresty za špatné vysvědčení. Tento den proto může být pro děti důvodem k obavám z trestu od rodičů.

Rituály jsou podle mého mínění důležité pro to, aby si děti snadněji osvojily např. hygienické návyky nebo oblékání. Už Jan Amos Komenský věděl, že při hře se dítě učí. Takže si myslím, že pokud rodiče či vychovatelé vymyslí nějakou hru a ta se stane rituálem, dítě si snadněji dané téma osvojí či zapamatuje. Ještě dodnes mám v živé paměti rituál jedné rodiny mých známých s malým chlapcem. Vždy bylo velmi těžké jej přesvědčit, že je čas na spaní a o mytí nebo čištění zoubků ani nemluvě. Protože chlapec měl svou oblíbenou pohádku se slony, kde v jedné části velký slon vede malé, a zpívají veselou pochodovou písničku, otec toho využil. Coby velký slon mávaje rukou

před sebou jako sloním chobotem zahájil veselou pochodovou písničkou cestu směrem do koupelny a pak k dětské postýlce a chlapec, coby malý slon otce napodoboval a společně zpívající a dupající nahoru po schodech pokračovali, dokud nebyl malý chlapec spokojeně v postýlce.

Například naše babička krájela nám dětem krajíce chleba na malé kousky, kterým říkala „hudálky“. A tak každý namazaný krajíc, který nebyl na „hudálky“ prostě zůstal na talíři netknutý a jakmile se objevila babička, krajíce v nás dětech záhadným způsobem mizely.

2.2. Dospívání

Mladý člověk v období dospívání prochází velkými tělesnými a psychickými změnami. Šulová⁸⁸ k tématu dospívání uvádí, že se mění se kvalita a způsob myšlení a dospívající porovnává své ideální normy chování se svým okolím. Protože dospívající nemá ještě mnoho životních zkušeností, tak na základě těchto ideálních norem vypadají dospělí a společnost většinou špatně. Autorka tím odůvodňuje vyhledávání různých protestních hnutí, náboženských sekt nebo politických stran dospívajícími. Tato společenství dospívajícím slibují ideály. S tím podle ní souvisí i utíkání od reality do snění nebo k drogám.⁸⁹

Právě výše uvedené skupiny, které dospívající vyhledávají, mají své rituály v chování vůči sobě, okolí, předepsaný účes nebo styl oblékání, který je odlišuje od ostatních

Dospívající se také musí vyrovnat s rolí muže nebo ženy. V tomto období si často také volí své budoucí povolání, proto potřebuje objevit své schopnosti a nadání. V tomto období dítě přechází k dospělému. Francouzský etnolog Van Gennep se zabýval rituály primitivnějších kultur a analyzoval, jak tyto kultury zvládají přechod od dítěte k dospělému pomocí rituálů. Na stovkách zkoumaných přechodových rituálů prokázal stejnou následující strukturu:

„Fázi odpoutání, fázi přechodu, fázi opětného začlenění. Fáze odpoutání je většinou krátká a vyznačuje se oddělením. Například chlapci stráví nějaký čas sami v lese, dívky se oddělí od matek a vykonávají nějaké samostatné úkoly v domácnosti. Fáze přechodu se často znázorňuje symboly smrti. Patří sem nošení masek, různé malování po těle, nošení speciálních oděvů. Často jsou mladí lidé odděleni od ostatních a musí se o sebe sami postarat, popřípadě ještě složí nějakou zkoušku. Fázi opětovného začlenění je mladý člověk opět přijímán do společnosti, ale už jako dospělý. Většinou je tato fáze provázena oslavou, mladí dostávají nějaké označení dospělého jako zvláštní šaty, šperky nebo tetování. V dnešní době podobné rituály až na výjimky v některých kulturách skoro vymizely. Proto se mladí lidé snadno stávají členy sekt nebo různých

⁸⁸ Šulová, Jak učit výchovu k manželství a rodičovství?

⁸⁹ Šulová, Jak učit výchovu k manželství a rodičovství?, 48-49

extrémních seskupení. Tato společnost nabízí mladým lidem tolik postrádané rituál a tím je vážou k sobě. „Smysl rituálů v pubertě spočívá v nalezení vlastní identity, v poznání svého nadání, silných a slabých stránek, v odpoutání od rodičů, od rodiny, v tom, že se jedinec stává dospělým, svéprávným člověkem, v nalezení pocitu sounáležitosti k nějakému novému společenství. Dále také ve zvládnutí strachu, protože každý z těchto kroků znejišťuje a nahání strach.“⁹⁰

Matoušek charakterizuje období dospívání z hlediska rodičů zajímavým způsobem:

„Dospívání je období, kdy máme děti vyhnat z domova a ony nám to svým chováním mají usnadnit. Kdyby nebyly drzé, zpupné a vyzývavé, nikdy by se od nás neodpoutaly. I kočka nebo pes odstavují svá mláďata pomocí pranic. Etologové studující chování zvířat považují agresivitu mezi rodiči a dospívajícími potomky za samostatný, vysoce biologicky účelný a chvályhodný způsob násilí. Kromě agresivity však k dětem v té době ještě něco cítíme, něco pozitivního, když neřeknu rovnou rodičovskou lásku. Ta nemůže na povel zmizet. Protichůdné pocity se perou v nás i v nich. Dospívající děti i my toužíme po změně. Ony i my se jí zároveň bojíme.“

Dále Matoušek uvádí příklady rituálů z období dospívání z historie i současnosti.

„Předhistorické společnosti řešily tuto psychologicky náročnou situaci takzvanými zasvěcovacími obřady, iniciačními rituály. Mladý muž, někde i mladá žena, byl na prahu dospělosti podroben těžkým zkouškám (nezasvěcenému pozorovateli se někdy zdálo, že je mučen), při nichž osvědčil, že už si zaslouží být přijat mezi dospělé. Přijetí se účastnil celý kmen, mělo ráz velké slavnosti. Po něm čerstvý dospělý změnil zevnějšek tak, aby nebylo pochyb o jeho zařazení, nikdo už ho potom za dítě považovat nemohl. Během iniciačního rituálu si kandidát i všichni okolo něj probíhající změnu plně a hluboce uvědomili. Jejich vnitřní pocitové kolísání bylo svedeno do řečiště kolektivního zážitku, takže psychické zpracování změny bylo snadnější než dnes.

Příklady nemusíme hledat jen u vymírajících kultur dávnověku. Moravská jízda králů je asi pozůstatek zasvěcování do dospělosti během jarních svátků. Jízdou na koni v ženském převleku přecházel mladý muž z péče žen do světa mužů. Z našeho středověku je doložen zasvěcovací obyčej přeskokování ohně, pěstovaný venkovským lidem. Šlechtici své syny po příslušném výcviku v bojových uměních na dospělé

⁹⁰ Kaufmannová-Huberová, Děti potřebují rituály, 50-53

pasovali mečem. Synové měšťanů zažívali iniciační rituály při přijímání do učení, případně vyšších škol. Za rituál přechodu se dá považovat i tovaryšská cesta po vyučení, teprve po ní byl vyučený řemeslník pokládán za způsobilého vykonávat svou profesi a založit rodinu. Dnes také různé zkoušky - přijímací, učňovské, maturitní, státnice.“

Matoušek dále popisuje prodlužování doby mezi biologickou zralostí a věkem, kdy dospívající ukončí své vzdělání a opravdu se odděluje od rodičů. Tento rozdíl může oddálit dobu, kdy je mladý člověk skutečně schopen se sám o sebe postarat.

„Problém je v tom, že doba zkoušek se v civilizovaném světě odpojila od doby biologické zralosti. Děti dosahující vyššího vzdělání ukončují své dospívání závěrečnými zkouškami v době, která má až desetiletý i větší odstup od doby, kdy jsou biologicky schopny mít svoje potomky. Takže my, nebozí rodiče, musíme s dětmi vydržet doma o deset i více let déle, než je oběma stranám zdrávo.“⁹¹

K významným rituálům v dospívání dítěte patřilo v katolické církvi biřmování nebo v evangelické církvi konfirmace. Tímto obřadem se stvrzovala příslušnost mladého člověka k církvi. Dělo se mezi sedmým až čtrnáctým rokem života. U obřadu asistovali kmotří dětí, od této chvíle se k dítěti chovali jako k dospělému.⁹²

Rituály, které pomáhají překlenout přechod od dítěte k dospělému, jsou pro dospívající důležité. Pomáhají uzavřít období dětství a přejít do období dospělosti. Pomocí těchto přechodových rituálů je jasně dán signál rodině a okolí, že dospívající není dítě, ale mladý dospělý. Žel v naší společnosti rituály související s přechodem do dospělosti až na výjimky jako jsou například maturitní nebo jiné závěrečné zkoušky chybí. Dospívající možná právě proto hledají různé symboly dospělosti sami, např. kouření, styl oblékání apod.

⁹¹ Matoušek, Dospívání chlapců v Čechách a na Moravě, 49

⁹² Skopová, Rodinné svátky o století zpátky aneb oslavy a rituály v české domácnosti, 32-33

2.3. Manželství

„Na rozdíl od dvou mezníků lidského života, narození a smrti, které nemůžeme většinou ovlivnit, je manželství a především svatba záležitostí jedince nebo jeho rodiny.“⁹³

Ačkoliv v dnešní době přibývá nesezdaných párů, svatba je stále významným rodinným rituálem. Svatby se většinou účastní rodina, ale i širší rodina, přátelé a známí. Mladí lidé dávají svému okolí najevo, že se rozhodli prožít společný život, že k sobě patří. Rodina a přátelé jim poskytují podporu ve formě darů, přání a různých svatebních zvyků. Protože vstup do manželství je spojen s významnými změnami, jsou všichni zúčastnění zatíženi i emocionálně. Svatební zvyky a rituály pomáhají tyto emoce zvládnout a zpracovat. Volba partnera je většinou záležitostí dvou lidí, kteří si sami rozhodují, koho si vybrat. Občas zde hrají roli přátelé, které například dvojici seznámí. Řekla bych, že snad jediným rituálem, který přetrvává do dnešní doby, je představení partnera rodině. K tomu dochází většinou až ve chvíli, kdy vztah začne být vážnější a dvojice plánuje společný život. Rituály ve volbě partnera v současném světě jsou spíše záležitostí kultur, které jsou více ovlivněny náboženstvím. Dříve ale volbu partnera provázelo mnoho rituálů, koho si dívka či chlapec vezme, mnohem více ovlivňovala rodina. Například dříve v našich zemích vybírali partnera pro své děti rodiče. Když děvče dorostlo do věku, kdy se mohlo vdát, začali rodiče obou potenciálních partnerů dojednávat svatbu. Do domu nevěsty přicházel otec s budoucím ženichem spolu s družbou. Družba měl povědomost o všech dosud svobodných v obci i širším okolí. Znal jejich rodiny, minulost, majetkové poměry, případně domlouval i věno.⁹⁴

Po námluvách následovala svatba. Tento rituál přetrvává dodnes, i když v jiné podobě než dříve. Například v našich zemích byl nejobřadnější událostí

⁹³ Skopová, Rodinné svátky aneb oslavy a rituály v české domácnosti, 35-36

⁹⁴ Skopová, Rodinné svátky aneb oslavy a rituály v české domácnosti, 37-43

vůbec. Svatba se ohlašovala třikrát v kostele, to proto, aby se mohl kdokoliv z přítomných včas vyjádřit, měl-li něco proti chystanému sňatku. Poté se zvali hosté na svatbu formou svatebních koláčů. Samotný svatební obřad provázelo mnoho zvyků a někdy trval i více než jeden den. Teprve po svatbě se novomanželé stěhovali do společné domácnosti, dříve většinou do domu manželových rodičů. Svatba je významnou událostí, kdy dva mladí lidé dávají své rodině a širšímu okolí najevo, že patří k sobě a také že chtějí spolu žít a mít děti. Různé zvyky kolem svatebního obřadu měli svatebčanům být nejen pro zábavu, ale také se věřilo, že zajistí plodnost a bohatství, ale také ochranu od zlých duchů, např. házení hrachu na svatební průvod nebo různé ozdoby na oděvech nevěsty a ženicha a družiček.

2.4. Konec života

Člověk se odpradávná smrti bojí. Dříve patřil odchod člověka k součásti života, lidé byli zvyklí loučit se doma s umírajícím člověkem a pak jej vyprovázet na poslední cestě na hřbitov. Dnes je nemoc a úmrtí většinou záležitostí nějaké instituce jako např. nemocnice nebo jiný ústav a tak je smrt vzdálenější a děsivější. Lidé ji spíš odsouvají z myšlenek a rozhovorů jako něco vzdáleného nebo velmi nepříjemného, o čem se nemluví. Dříve bylo zvykem k umírajícímu nemocnému pozvat kněze, aby se umírající mohl vyzpovídat a přijmout útěchu v podobě posledního pomazání. Umírající člověk tak měl příležitost se zbavit všech tajemství, nebo záležitostí, které ho v životě tížily. Také se volal notář a sepisovala se závěť, pokud ještě nebyla sepsána dříve. Zvykem bylo, že umírající k sobě zavolal ostatní členy rodiny, aby se s nimi rozloučil a případně jim požehnal do dalšího života. Pokud umírající odmítl požehnat svému dítěti, bylo to velkou potupou. Lidé v okolí se dozvěděli o úmrtí prostřednictvím zvonění zvonu umíráčku. Mrtvý se ustrojil a položil do otevřené rakev, rodina a sousedé se s ním chodili loučit, často tři až čtyři dny. Poté se rakev zatloukla a následoval pohřeb, na který bylo obvyklé pozvat včetně rodiny i všechny sousedy. Lidé nesli rakev v pohřebním průvodu do kostela a pak z kostela na hřbitov. Po pohřbu následovala smuteční hostina, často s tradičními pokrmy. Celý obřad provázely další zvyky a rituály např. podle toho zda umřel člověk starý nebo mladý, na hrobě hrála kapela a lidé na smuteční hostině často pili a tancovali. Všechny rituály spojené s úmrtím člověka a jeho poslední cestou lidem pomáhají ustát těžkou životní situaci, být spolu a nést žal společně, společně vzpomínat a hovořit o zemřelém pomáhá pozůstalým vyrovnat se s jejich žalem, jsou utěšováni blízkými lidmi, církevní obřad ale i smuteční hostina s tancem dává naději do dalšího života těm, kteří

zůstali.⁹⁵ Z výše uvedeného vyplývá, že rituály spojené s odchodem člověka z tohoto světa mají jasný význam pro zvládnutí smutku nad odchodem blízkého člověka a myslím, že není pohřeb odbýt nebo nekonat vůbec.

⁹⁵ Skopová, Rodinné svátky aneb oslavy a rituály v české domácnosti, 71-90

3. Rituály v podobě oslav

Ke kultuře společenství nebo komunity patří četné rituály společenství, kterými se řídí jednání členů (jako je např. slavení svátků nebo narozenin), i způsob, jakým se vyslovuje uznání a ocenění. Patří sem různá loga, hesla, vlajky, znělky a hymny, označení nositelů funkcí apod. Mnohé mají symbolický význam, jako například předávaný symbol pro štěstí nebo na rozloučenou s odcházejícím členem komunity. Zvyky a obyčeje plní svou funkci stabilizační, socializační, funkci předávání kultury, ujasňování rolí a vztahů. Společenství spolu prožívá těžké i radostné chvíle a společně také slaví. Slavnosti společenství jsou nejvýraznější příležitostí projevení kultury a tradic. Slavnost ve svém původním významu nemá pouze výroční charakter, jak se to většinou dnes chápe. Doprovází odedávna život lidských pospolitostí. Společenství se neobejde bez svátků a slavností. Ty jsou na jedné straně znakem společenství, na druhé straně se jimi a v nich pospolitost vytváří. Lze říci, že teprve společenství, které má své slavnosti, je skutečnou pospolitostí. Slavnosti zachovávají a uchovávají rytmus života každého společenství.

3.1. Narozeniny

Mezi významné oslavy spojené s mnoha rituály patří narozeniny. Narozeniny se v minulosti neslavily, protože nebyl nikdo, kdo by datum narození zaznamenal. Církev uznávala pouze svátky světců a lidé datum svého narození přesně ani neznali. Zhruba od 17. století se začaly vést církevní matriky. Narozeniny se začaly slavit koncem 18. století ve šlechtických rodinách, s hostinami, zpěvem, tancem a divadlem a dárky. Dnes narozeniny patří k častým a populárním oslavám každé rodiny. Lidé pořádají oslavy, na které zvou své přátele a příbuzné, připravují sváteční jídlo, oslavenec dostává dárky. Na narozeninové oslavě nechybí narozeninový dort se svíčkami, často podle počtu let, kterých se oslavenec dožívá. V angloamerických zemích se

dětem na oslavu narozenin chystají dětské party, tento zvyk se úspěšně rozšiřuje v poslední době i do Čech.

3.2. Vánoce, velikonoce, postní doba

K nejvýznamnějším oslavám v našich krajích a dalších křesťanských zemích, které jsou spojeny s mnoha rituály, patří oslavy vánoc a velikonoce. Vánoce jsou křesťanským svátkem, který má připomínat Kristovo narození. Mnoho vánočních rituálů se v dnešní době už nedodrží nebo jejich průběh poznamenaly změny. Přesto je do dnešní doby zvykem, že se na vánoce schází celá rodina, jí se tradiční pokrm, lidé si dávají vzájemně dárky. Také advent, doba přípravy na vánoce, je dobou mnoha rituálů. Jedním z nich je třeba postupné zapalování svíček na adventním věnci.

Slavení velikonoce připomíná největší událost křesťanských dějin, Kristovo ukřižování a zmrtvýchvstání. Vzhledem k slavení velikonoce na jaře se ke křesťanským oslavám přidává mnoho dalších rituálů spojených s odchodem zimy, příchodem jara, oslavou života a zajištěním plodnosti. Sem patří například vynášení zimy, barvení vajíček nebo pomlázka. Velikonoční svátky tedy obohacují rodiny prostřednictvím rituálů křesťanských i světských.

Zvláštním svátkem je postní doba. Když pomíná náboženský význam půstu, je rituál půstu přínosem pro celou rodinu. Půst, který rodina dodržuje, může pomoci jejím členům včetně dětí si zkusit schopnost snášet odříkání a těžkosti, a zkušenost něčeho se vzdát. Účast na půstu si pomáhá uvědomit, že mít plný stůl není samozřejmostí a že jsou na světě oblasti, kde takovou výsadu lidé nemají. Tím se v členech rodiny a zejména v dětech posiluje soucit s druhými a smysl pro pomoc druhým. Kaufmannová-Huberová⁹⁶ odůvodňuje zapojení členů rodiny i dětí do půstu a uvádí:

⁹⁶ Kaufmannová-Huberová, Děti potřebují rituály

„smysl odříkání by měl spočívat v získání schopnosti snášet frustrace, v nabytí zkušenosti, že jsme schopni něčeho se vzdát, v posílení sebedůvěry.“⁹⁷

Na závěr této kapitoly o oslavách si dovoluji citovat knihu Dětská psychoterapie:

„Význam slavnosti pro společenství je možno spatřovat v těchto znacích: slavnost je projevem sounáležitosti a pospolitosti, znamená účast všech. Aktivizuje členy společenství, zajišťuje uplatnění osobních možností každého člena. Je přehlídkou práce společenství a terapeutického týmu. Slavnost je prověřením dosažených změn a příležitost k objevování. Společné slavení přináší požitek radosti ze sváteční chvíle, sváteční naladění.“⁹⁸

Z výše uvedeného vyplývá, že slavnosti posilují v lidech pocit sounáležitosti, pomáhají každému členu pospolitosti se uplatnit. Přináší radost, společné zážitky a vzpomínky a také rozdělují čas na všední a sváteční.

4. Rituály v Bibli

Biblické rituály mají přímou souvislost s židovským náboženstvím a pozdější křesťanské rituály z judaismu přímo vycházejí. Ve Starém zákoně se objevuje mnoho rituálů, které mají přesný význam, účel a přesný popis provedení, také je přesně určena osoba, či osoby které mohou daný rituál vykonávat. Jsou zde také určeny sankce v případě nedodržení rituálu. Nechci se zde zabývat všemi rituály v Bibli obsaženými, ale pouze těmi, které se vztahují k jednotlivým obdobím lidského života. Myslím tím ta období lidského života, která jsem uvedla již v předešlých kapitolách. Konkrétně se budu zabývat rituály spojenými s narozením dítěte, se vstupem do manželství a odchodem člověka ze života.

⁹⁷ Kaufmannová-Huberová, Děti potřebují rituály, 81

⁹⁸ Langmajer, Balcar, Špitz, Dětská psychoterapie, 291-292

4.1. Narození dítěte

Narození dítěte je v Bibli spojeno s požehnáním, které zajišťuje pokračování rodiny. Zvláště narození chlapce bylo Izraelci pokládáno za zvláštní Boží požehnání. Narozenému dítěti byla oddělena pupeční šňůra, dítě porodní bába omyla, natřela solí a zavinula. Matka byla po porodu nečistá, po narození chlapce sedm dní, po narození děvčete čtrnáct dní. Tento rozdíl rabíni vykládají tím, že Adam byl stvořen v prvním a Eva v druhém týdnu. Narození dítěte bylo provázeno hostinou. Matka dítě kojila dva až tři roky a poté bylo dítě odstaveno. Podle biblické knihy Starého zákona Genesis (Gn 21,8) bylo odstavení dítěte oslaveno doma nebo ve svatyni.⁹⁹

4.2. Obřízka

Obřízka je obřad, kterému se podrobovali a ještě dodnes podrobují muži nejen v Izraeli. Tento náboženský obřad je známý od dob starého Egypta, od Arabů, Habešanů, Kafrů a jiných afrických kmenů, od australských a některých jihoamerických domorodců. Patří i mezi obřady mohamedánské. Obřad spočívá v odříznutí předkožky pohlavního údu. U nežidovských národů tento obřad znamenal, že mladík je považován za příslušníka kmene a může uzavřít sňatek. U Izraelců byla obřízka znamením příslušnosti k Bohem vyvolenému národu a také nárok na Boží zaslíbení. Obřad obřízky prováděl nejčastěji otec dítěte, jiný Izraelec nebo matka dítěte. Později byl k obřadu obřízky ustanoven člověk, který vykonával tuto službu v chrámu nebo synagogách. I když původ obřadu souvisel u pohanů s kultickými zvyklostmi při pohlavním dospívání chlapců, u Izraelců byly obřezávány děti. V Bibli je tento obřad nařizen Abrahamovi a Mojžíšovi jako svědectví smlouvy s Bohem, podle níž byl Abrahamovým potomkům zaslíbený Mesiáš. Podle knihy Leviticus (Lv 12,3) měl být každý chlapec obřezán osmého dne po narození, i když osmý den

⁹⁹ Novotný, Biblický slovník, 471-472

připadl na sobotu. Při obřízce se také většinou dávalo chlapci jméno.¹⁰⁰ Simon Philip de Vries ve své knize Židovské obřady a symboly¹⁰¹ popisuje význam obřízky jako symbol smlouvy s Bohem. Abraham objevil Boha, který mu požehnal a rozmnožil jej. Bůh s Abrahamem uzavírá smlouvu. Svatý Bůh žehná životu a také jej posvěcuje. Bůh Hospodin dává život, růst a také dává příkaz k plození a rozmnožování (Gen 1,22-28). Je to Boží požadavek, ale zároveň i požehnání a u lidí je potřeba tento stvořitelství pud usměrnit a posvětit, aby se nestal živočišným. Abraham se rozhodl Bohu podřídit svůj život a tak znamení smlouvy bylo vyříznuto do jeho těla, na místo, kde bude varováním před zvrhlostí a zkažeností a bude připomínat smlouvu mezi Bohem a Abrahamem a jeho potomstvem. Obřízka je tedy symbolem posvěcení života.¹⁰²

4.3. Prvorozenství

Další rituály se v Bibli spojují s prvorozenstvím. Bible nám o tom podává zprávu ve druhé knize Mojžíšově:

„Tehdy oddělíš vše, co otvírá lůno, pro Hospodina. Samci z každého prvního vrhu tvého dobytka patří Hospodinu. Každého osla otvírajícího lůno však vyplatíš jehnětem; kdybys ho nemohl vyplatit, zlomíš mu vaz. Rovněž každého prvorozeného ze svých synů vyplatíš. Až se tě v budoucnu tvůj syn zeptá: „Co to znamená?“ odpovíš mu: „Hospodin nás vyvedl z Egypta, z domu otroctví, silou své ruky. Když nás faraó neústupně odmítal propustit, pobil Hospodin v egyptské zemi všechno prvorozené – od prvorozeného člověka až po prvorozené dobytče. Proto obětují Hospodinu všechny samce otvírající lůno a každého prvorozeného ze svých synů vyplácím.“ Bude to jako znamení na tvé ruce a jako pásek na tvém čele, že nás Hospodin vyvedl z Egypta silou své ruky (Ex 13, 12-16).“¹⁰³

Každý potomek mužského rodu, který se narodí jako první, člověk, zvíře nebo plodina nepatří svému majiteli, ale Hospodinu. Zvíře nebo plodiny byly

¹⁰⁰ Novotný, Biblický slovník, 529-530

¹⁰¹ Philip de Vries, Židovské obřady a symboly

¹⁰² Philip de Vries, Židovské obřady a symboly, 165-168

¹⁰³ Bible: překlad 21. století

obětovány v chrámu. Prvorozený syn znamenal požehnání pro rodinu, byl vůdcem a zástupcem své rodiny na veřejnosti i při bohoslužbách. Prvorozený syn je dar zasvěcený oltáři a patří knězi, proto musí být vykoupen. Tento rodinný rituál se u Židů dodržuje dodnes. Obřad se koná třicátý první den po narození dítěte. Prvorozený syn je nabídnut knězi, který dá otci na vybranou, zda chce syna vykoupit nebo si peníze nechat. Syn je samozřejmě vykoupen a pak se koná hostina.

4.4. Manželství

Manželství je v Bibli pokládáno za jedno z nejstarších Božích ustanovení. Ženichova rodina domluvila sňatek a za nevěstu dávala dar. Také nevěsta dostávala dar od své původní rodiny. Pokud ženichova rodina neměla co za nevěstu dát, musel si ženich nevěstu u její rodiny odsloužit. To je vidět na příběhu o Jákobovi, který sloužil u Lábana nebo Mojžíše, který sloužil u Jetra.¹⁰⁴ Jak Bible popisuje průběh svatebního obřadu je dobře vystiženo v Novotného Biblickém slovníku:¹⁰⁵

„Na svatbu se nevěsta vykoupala, oblékla do svatebních šatů, které byly bohatě zdobené krajkami a šperky. Šaty byly opatřené pasem a závojem. Ženich se oblékl do svých nejlepších šatů. Nevěsta i ženich měli na hlavě věnec. Svatba byla zahájena průvodem, kdy ženich večer, vyprovázen přáteli, hudebníky, zpěváky a světlonoši vycházel, aby si odvedl nevěstu z domu jejích rodičů. Když obdržel jejich požehnání a přijal přání příbuzných a přátel, navracel se s nevěstou zahalenou dokonale závojem, v slavnostním průvodu zpět do domu svých rodičů. Cestou se připojily nevěstiny přítelkyně a další přátelé novomanželů. Svatební hostina se konala obvykle v domě ženicha nebo jeho rodičů. Bydlel-li ženich příliš daleko, byla svatební hostina v domě nevěstině, buď na náklad ženichův, nebo nevěstinych rodičů. Poslední částí svatebního obřadu bylo doprovázení nevěsty do svatebního pokojíka. Původně šlo o

¹⁰⁴ Novotný, Biblický slovník, 399-400

¹⁰⁵ Novotný, Biblický slovník

nevěstin stan. Druhého dne se v hostině pokračovalo. Celkem trvalo svatební veselí sedm až čtrnáct dní. Kdo odmítl pozvání na svatbu, dopustil se hrubé urážky.¹⁰⁶

4.5. Poslední věci člověka

Bible se také věnuje odchodu člověka z tohoto světa a obřadům, které jsou s tím spojeny. Mrtvé tělo bylo Izraelci pokládáno za nečisté. Z tohoto důvodu mohli například kněží pochovávat pouze své rodinné příslušníky. Z důvodu možného znečistění mrtvým tělem se pohřby konaly co nejdříve po smrti a na nějakém odlehlém místě. Mrtví se pochovávali v hrobech, nezpouštěli. Zpopelnění se provádělo pouze z v případech trestu. Řádné pohřbení bylo pro Izraelce velmi důležité.

„Nebožtíci byli nejprve umyti, pomazáni vonnými mastmi a obvinuti plátnem. Rakve byly jen výjimečným zjevem už proto, že hroby nebyly zasypávány po našem způsobu. Do hrobu bylo dáváno koření, myrha a aloe. Část koření byla k uctění zesnulého spálena při pohřbu. Mrtvola byla nesena k pohřebišti na marách. Zármutek nad úmrtím byl projevován dvojím způsobem: vůči Bohu pokorným umlknutím, jež bylo symbolizováno položením ruky na ústa; vůči příbuzným hlasitým nářkem, jenž byl stupňován umělým pláčem najatých truchličů. Čím těchto truchličů bylo více, tím byl pohřeb slavnostnější. Bylo zvykem odívat se žíněným rouchem a posypávat hlavu popelem nebo hlinou. Smutek nad úmrtím příbuzného trval obyčejně týden.“¹⁰⁷

Z průběhu pohřebního rituálu vyplývá, že truchlící rodina měla dostatek času na prožití svého zármutku. Jejich zármutek nebyl skrytý, ale byl projevován veřejně. Významná byla i účast najatých plaček, tím se zármutek dával najevo celému okolí. To je velký rozdíl oproti našim zvykostem, zvláště v dnešní době, kdy samotný pohřeb trvá maximálně hodinu, a po kondolencích pozůstalým se účastníci rozejdou. Jen málo rodin spolu s přáteli stráví po pohřebním obřadu společné chvíle třeba na pohřební hostině.

¹⁰⁶ Novotný, Biblický slovník, 1016

¹⁰⁷ Novotný, Biblický slovník, 664

Závěr

Z mé práce na porovnávání různých autorů píšících o rituálech a rodinných rituálech vyplývá, že rituály jsou významnou součástí života každého člověka, rodiny i celé společnosti. Rituály jsou také důležitým prvkem života dalších společností, těch, která mají rodinu nahradit, jako například výchovné ústavy nebo další společnosti jako jsou léčebné ústavy nebo různá komunitní centra. Rituály jsou významnou součástí života každého člověka i přes to, že je dnes na každého z nás kladeno mnoho nároků a životní tempo se stále zrychluje. Mnoho rituálů z našeho života vymizelo s porovnáním s minulostí a s rituály našich předků třeba v minulém století. Například rituály spojené s narozením dítěte zaznamenaly obměny a ve většině rodin se dnes již nedodržují. Rituály jsou obsaženy v chování člověka ve společnosti jako dodržování určitých společenských norem a zvyků, kdy přesně stanovují chování, které je pro danou společnost přípustné a tolerované. Člověk dodržováním předepsaných společenských rituálů ztrácí sám sebe a podřizuje se chování, které je pro danou situaci přípustné. Rodinné rituály mají významnou úlohu v posilování sounáležitosti rodiny se společností a člověka s jeho rodinou. Rodinné rituály plní funkci transformace, komunikace a stabilizace. Pomáhají překonat změny v životě člověka. Umožňují nacházet společnou řeč a prostředky k vyjádření při emocionálně zatížených událostech (pohřby, svatby atd.) nebo při dalších příležitostech. Rodinné rituály udržují stabilitu rodiny a poskytují členům rodiny bezpečí a jistotu a odrážejí se v chování jedince do dospělosti a v jeho vzpomínkách. To samé platí i o rituálech, která si vytváří různá společenství, která mají rodinu nahradit. Účinek rituálů je zajištěn tím, že každý rituál má svá přesná pravidla, dobu trvání a způsob provádění. Rituály pomáhají překonávat strach a obavy z krizí života, které nás provázejí od dětství do stáří. Rituály pomáhají zpracovat a překlenuvat události lidského života, které jsou velmi spjaté s emocemi, například vstup do manželství nebo smrt. Proto

v našem životě zaujímaly a stále zaujímají významné místo rituály spojené se svatbami a pohřby. Rituály jsou důležité pro život dětí a v každém vývojovém období dítěte zaujímají své důležité místo. Rituály spojené s narozením dítěte nebo s nástupem do školy či školky nebo rituály spojené s přechodem dítěte do dospělosti v období dospívání. Plní funkci vyrovnávání se s přechody z jednoho období do druhého. Pomáhají dítěti si osvojit důležité dovednosti, zbavují strachu a úzkosti, utužují vztah mezi rodičem a dítětem. Většinu rituálů vytvářejí rodiče dítěte, rituály ale musí být pro dítě přiměřené danému věku a dobře čitelné, tedy podporovat zdravý vývoj dítěte. Některé rituály mohou mít vliv negativní, například ty, které jsou vynucovány, dítě jim nerozumí. Negativní vliv mohou mít i ty rituály, které si dítě samo vytvoří, ztratí časem svůj účel a dítěti překáží v plném prožívání každodenního života. S pomocí rituálů se nám daří různé životní události lépe zpracovávat. Zejména ty, které jsou spojeny se změnami a emocemi. Prováděním rituálů člověk aktivuje své schopnosti a síly se s krizovými situacemi vyrovnat. Protože rituály jsou důležitým prvkem všech oslav a obřadů, pomáhají nám nacházet společnou řeč a také jsou důležitým prvkem ve vztahu k duchovní části našeho světa a tím k Bohu.

Seznam literatury

- Bible, překlad 21. století, Praha: Biblion, 2009
- Hartlovi, Pavel a Helena, Velký psychologický slovník, Praha: Portál, 2010
- Kaufmannová-Huberová, Gertrud, Děti potřebují rituály, Praha: Portál 1998
- Keller, Jan, Úvod do sociologie, Praha: Sociologické nakladatelství, 2002
- Kunze, Petra, Salamander, Catharina, Malé děti potřebují rituály, Computer Press, a.s., 2011
- Langmajer, Josef, Balcar, Karel, Špitz, Jan, Dětská psychoterapie, Praha: Portál, 2000
- Matoušek, Oldřich, Dospívání chlapců v Čechách a na Moravě, Praha: Portál, 1997
- Matoušek, Oldřich, Rodina jako instituce a vztahová síť, Praha: Sociologické nakladatelství, 1993
- Morgensternová, Monika, Šulová, Lenka, Scholl, Lucie, Bilingvismus a interkulturní komunikace, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011
- Morgensternová, Monika, Šulová, Lenka a kolektiv, Interkulturní psychologie, Praha: Karolinum, 2007
- Nakonečný, prof. PhDr., Milan, Encyklopedie obecné psychologie, Praha: Academia, 1997
- Nakonečný, prof. PhDr., Milan, Základy psychologie, Praha: Academia, 1998
- Novotný, Adolf, Biblický slovník, Praha: Kalich, 1992
- Philip de Vries, Simon, Židovské obřady a symboly, Praha: Vyšehrad, 2008
- Satirová, Virginie, Kniha o rodině, Institut Virginie Satirové, Nakladatelství Práh, Nakladatelství Svan, Knižní klub, 1994
- Skopová, Kamila, Rodinné svátky o století zpátky aneb oslavy a rituály v české domácnosti, Praha: Akropolis, 2010
- Vondrušková, Alena, Rodinné svátky a oslavy, Praha: Albatros, 2010